

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni eriala

Mari Eesmaa

**AJAKIRJANIKE ENESETSENSUUR JA SELLE TEKKEPÕHJUSED POSTIMEHE
ENDISTE AJAKIRJANIKE NÄITEL**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Signe Ivask, PhD

Tartu 2020

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Teoreetilised ja empiirilised lähtekohad.....	5
1.1 Ajakirjanike enesetsensuur	5
1.2 Post-sotsialistlik enesetsensuur	9
1.4 Ajakirjanike autonoomia.....	11
1.5 Uudisväärtuslikkus.....	13
1.6 Postimees Grupi struktuur	14
2. Meetod ja valim	15
2.1 Uurimisküsimused	15
2.2 Valim	15
2.3 Andmekogumine ja -analüüs	16
3. Tulemused	20
3.1 Sobivuse eesmärk	20
3.2 Kontseptsiooni sisu.....	23
3.3 Sobituse jõustamine	24
3.4 Toimijad.....	28
3.5 Sekkuja ja sekkutava vastastikune suhtlus	28
3.6 Ajakirjanike reaktsioon autonoomiasse sekkumisel	30
3.7 Ajakirjanike enesetsensuur	32
3.8 Uudisväärtuslikkus.....	34
4. Järeldused ja diskussioon	35
4.1 Intervjuu tulemuste kokkuvõte	35
4.2 Diskussioon	35
4.2.1 Omaniku ärihuvide mõjutused	35
4.2.2 Kaudne mõjutamine.....	36
4.2.3 Ajakirjanduse rolli ohtu seadmine	38
4.2.4 Meetodi kriitika ja edasised uurimisvõimalused	39
Kokkuvõte	41
Summary	43
Kasutatud kirjandus.....	45
Lisad	51
Lisa1. Intervjuu küsimused	51
Lisa 2. Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	53

Sissejuhatus

Selle bakalaureusetöö eesmärk on uurida ajakirjanike enesetsensuuri. Teema on püstitatud selleks, et teada saada, kas ja mis põhjustel ajakirjanikud rakendavad enesetsensuuri. Tsensuur kui selline on aga ajakirjanike jaoks võrdlemisi tundlik teema, kindlasti ka tänu lähiajaloo mõjutustele, kui Nõukogude okupatsiooni ajal tegutsesid riiklikud tsensorid, kes kontrollisid avaldatavat sisu. Tsensuur on vastand vabadusele, sealhulgas ajakirjandusvabadusele, mida ajakirjanikud ja demokraatliku riigi ühiskond kõrgelt hindavad. Seepärast võib eeldada, et kui küsida ajakirjanikelt, kas, miks ja mil määral on nad ise end tsenseerinud, ei kipu nad vabalt välja ütleva, et on enesetsensuuri rakendanud, olgugi et on seda teinud. Seda tõestas ka selle töö mõtteline eelkäija, Eesmaa (2020) seminaritöö. Küll aga ei saa eitada, et enesetsensuuri ja tsensuuri laiemalt ajakirjandusvaldkonnas eksisteerib. Üha enam ei ole tsenseerimise põhjusteks mitte niivõrd poliitilised ja ideoloogilised kaalutlused, vaid on seotud ettevõtete ärihuvidega (Rožukalne, 2019). Meediaettevõtted ei ole paljuskki enam eraldiseisvad üksused, vaid kuuluvad suurematesse korporatsioonidesse, kui rääkida just erameediast. Sellest hoolimata on ajakirjanduse roll siiani olla nn ühiskonna valvekoer (vt nt Waldenström, Wiik ja Andersson, 2018; Clark ja Grech, 2017), neljas võim, mille kvaliteetne toimimine aitab elus hoida demokraatlikku riigikorda, paljastades korruptsioonijuhtumeid, jälgides valitsuse ja ametnike tegevusi ning kajastades objektiivselt ühiskonnas toimuvat.

Nagu öeldud on „tsenseerimine“ tugevalt laetud sõna, millega ajakirjanikud kokku puutuda ei taha. Kuna selles töös on ajakirjanike enesetsensuuri analüüsitud Postimehe endiste ajakirjanike näitel, nendega tehtud intervjuude põhjal, siis on välditud intervjuudes sõna „tsensuur“ kasutamist ja lähenetud probleemile läbi ajakirjanike autonoomiasse sekkumise diskursuse. See tähendab, et esialgu on analüüsitud, kas ja kuidas on sekkunud ajakirjanike autonoomiasse ning seejärel selgitatud, millised olid autonoomiasse sekkumise tagajärjed, ühtlasi, kas see viis ajakirjanike enesetsensuurini.

Töö valimis on kaheksa endist Postimehe ajakirjanikku, kes on lahkunud sellest väljaandest viimase aasta jooksul. Ajakirjanike enesetsensuuri nähtuse uurimiseks on valitud just Postimees, sest viimasel ajal on see väljaanne silma paistnud ajakirjanike lahkumistega (vt nt Adamson ja Nagel, 2019), seega tegemist on aktuaalse teemapüstitusega. Avalikkuses on olnud ka juttu Postimehe omanikust, tema äri- ja maailmavaatelistest huvidest ning on spekulieritud, kas ja kuidas see Postimehe ajakirjanike tööd mõjutab (vt nt Koorits, 2019). Ajakirjanike

lahkumise tõttu on uuritud ka seda, kas autonoomiasse sekkumise tagajärjel tekkis ajakirjanikes kollektiivne vastupanu.

Olgu aga siinkohal rõhutatud, et selle töö raames läbi viidud uurimuse fookus – Postimees – ei tähenda tingimata, et ajakirjanike autonoomiasse sekkumist ja ajakirjanike enesetsensuuri teistes Eesti meediaväljaannetes ei esine. Seepärast on oluline selle nähtuse uurimisega jätkata ka teistes Eesti väljaannetes, k.a avalik-õiguslikus meedias.

1. Teoreetilised ja empiirilised lähtekohad

1.1 Ajakirjanike enesetsensuur

Teoreetiliste ja empiiriliste lähtekohtade peatükis antakse ülevaade sellest, mis on ajakirjanike enesetsensuur, kuidas seda on varem uuritud ja millistele tulemustele on jõutud. Kuna töö analüüsis on kaardistatud juhtumeid, kuidas sekkuti ajakirjanike autonoomiasse, on välja toodud ka selle mõiste täpsem selgitus. Olgugi et selle töö eesmärk on peaaesjalikult välja selgitada ajakirjanike enesetsensuuri tekkimise põhjused, on eeldatud, et autonoomiasse sekkumise tagajärjel tekib ajakirjanikes ka kollektiivne vastupanu. Seda eeldust kinnitab asjaolu, et teatud hulk Postimehe ajakirjanikke otsustas selle väljaande peatoimetajat umbusaldada, kui viimane oli ajakirjanike väitel lugusid tsenseerinud (Püss, 2019).

Yesili (2014) sõnul tähendab ajakirjanike enesetsensuur seda, et nad peidavad fakte, mida on juba leidnud; väldivad informatsiooni levitamist, mis võiks olla ebameeldiv võimukandjaile (ingl *power players*); või ei taha nad mõnda tundlikku teemat üleüldse uurima hakata. Erinevalt tavalisest tsensuurist, kus tsensor on keegi teine isik, mitte ajakirjanik, rakendavad ajakirjanikud enesetsensuuri ise, et varjata fakte, millest võiks olla ohtlik kirjutada (*Ibid*). Mõtet laiendades saab öelda, et ohtlikkus ei pruugi tähendada ainuüksi midagi sellist, mille kajastamise tagajärjel võib ajakirjaniku või tema lähedaste elu ohtu sattuda, vaid ohtlikkus võib tähendada ka seda, et teatud teemade käsitlemisest võib tekkida ajakirjanikul probleeme, kas oma toimetuses või ühiskonnas laiemalt. Probleemiks võib olla näiteks laim, sõim, hukkamõistmine, põlgus jne. Ühtlasi võib ajakirjanike enesetsensuuri põhjustada auditooriumi ähvardused, mis tähendab, et ajakirjanik võib hakata kajastamiseks valima teemasid, mis on vähem konfliktised ega sütitaks lugejais ja allikates negatiivset hinnangut (Palgi, 2018; Riives, 2019).

Enesetsensuur võetakse tavaliselt omaks toimetuses töötades, töö käigus, mitte ei sunni tööandja seda otseselt tegema (Tapsell, 2012). Paratamatult kuulub ajakirjaniku töö juurde loo kirjutamisel mõnede faktide välja praakimine, mis tuleneb ajalistest ja mahulistest piirangutest, selguse huvidest (lihtsustatus), toimetamise nõuetest ning auditooriumi vaadetest ning huvidest (*Ibid*). Seda ei pea aga tingimata nimetama enesetsensuuriks, vaid pigem ajakirjandusliku töö eripäraks, lähtumisest ajakirjanduslikest tavadest ja tööeetikast. Erinevalt bakalaureusetööle eelnenud seminaritööst (Eesmaa, 2020) on selles töös eristatud enesetsensuuri ja

uudisväärtuslikkusest lähtumisest, kuid tuleb tõdeda, et nende vahele selge piiri tõmbamine ei ole alati lihtne, sest need kipuvad hägustuma. Sellest täpsemalt allpool.

Juba kakskümmend aastat tagasi Ameerika Ühendriikides läbi viidud uuringu tulemustes tõdeti, et enesetsensuur on ajakirjanike seas üsna tavaline nähtus (Pew Research Center ja Colombia Journalism Review, 2000). Uuringust, mille valimis oli ligikaudu 300 ajakirjanikku, selgus, et pea üks neljandik kohalikest ja üleriigiliste väljaannete ajakirjanikest on teadlikult vältinud uudisväärtuslike teemasid, ja pea sama palju tõdes, et on pehmenetanud uudislootooni oma väljaande huvide kaitseks (*Ibid.*). Neli ajakirjanikku kümnest tunnistas, et on teinud kas üht või mõlemat eespool kirjeldatud praktikatest (*Ibid.*). Samuti tunnistas suur enamus, et uudisväärtuslike lugusid välditakse tihti või mõnikord nende keerukuse või auditooriumi madala huvi tõttu (*Ibid.*). Samas tõid ajakirjanikud välja, et nad ei otsusta individuaalselt, kas vältida uudisväärtuslikku lugu, vaid sellised signaalid kostuvad nende ülemustelt või siis eeldavad ajakirjanikud juba eos, et ülemused ei kiida lugu heaks (*Ibid.*). Võrreldes varem läbi viidud uuringuga, tõdesid ajakirjanikud, et tunnevad ettevõtte omanike ja reklaamijate mõjutusi, milliseid lugusid kajastada (*Ibid.*). Olgugi et see uuring viidi läbi Ameerika Ühendriikides, mistõttu võib olla keeruline luua otseseid paralleele Eesti ajakirjanikega, ei saa mööda vaadata asjaolust, et mõlemad riigid on demokraatlikud, kus vabal ajakirjandusel on ühiskonna toimimisel oluline roll. Ameerika Ühendriikides on saanud vaba ajakirjandus võrreldes Eestiga märksa kauem toimida, mistõttu võiks seal olla eelduslikult välja kujunenud tugev vaba ajakirjanduse eetika ja tööpõhimõtted. Kuid ka Eestis on vaba ajakirjandus oma rolli saanud täita viimased pea kolmkümmend aastat, seega ei ole välistatud, et probleemid on ajakirjanike seas mõlemas riigis sarnased.

Sellele väidet toetab asjaolu, et sarnased probleemid esinevad ka Läti ajakirjanike seas. Läti on Eestile nii geograafiliselt kui ka kultuuriliselt lähemal seisvam kui Ameerika Ühendriigid, mistõttu on lõunanaabritega asjakohasem paralleele luua. Lätis läbi viidud uuringust ajakirjanike enesetsensuuri kohta selgus, et 75 protsenti vastanutest nõustub, et vastutab oma meediaorganisatsiooni kasumieesmärkide eest (Rožukalne, 2019); 86 protsenti vastanutest leiab, et kaubanduslik surve tekitab neile lisatööd; 63 protsenti nõustub, et toimub toimetuseliku sisu ja reklaami vaheline hägustumine; ligi pooled (49%) vastanutest nõustuvad, et peavad arvestama omanike äri- või poliitiliste partneritega. Toimetustes, kus omanikel on nii majanduslikud kui ka poliitilised huvid, kipuvad need huvid omavahel segunema (*Ibid.*). Majanduslik surve on tuleb selgemini esile, samas kui poliitiline mõju pole täpselt määratletud,

mistõttu ei panda seda tihti tähele (*Ibid.*). Uuringu raames läbi viidud intervjuus ütles üks meediaettevõtte töötaja, et tema töökohas on toimetaja sõltumatu, välja arvatud mõnede teemade puhul, millest nad ei kirjuta või kirjutavad nii, nagu toimetaja nõuab (*Ibid.*). Teine intervjuueritu ütles, et individuaalseid piiranguid neil polnud, kuid üks autor lõi juhatuse jaoks vajaliku sisu, pärast mida hakkasid teised kolleegid järk-järgult kaotama lootust, et olukord võiks ajakirjanduse seisukohast paremaks muutuda, mistõttu otsustas ta sellest väljaandest lahkuda (Rožukalne, 2019). Kolmas intervjuueritu nentis, et teatud ettevõtete vastu ei avaldata kriitikat, sest kardetakse kaotada suuri reklaamikliente (*Ibid.*). Nagu nähtub, peavad ajakirjanikud arvestama ettevõtte omanike huvidega, olgu need siis ärilised või poliitilised. See on ohtlik nähtus, mis takistab vabal ajakirjandusel oma eesmärgi täita. Kui väljaannetest saavad meediaettevõtjate häälekandjad, ei ole tegemist sõltumatu ajakirjandusega.

Teisest Läti ajakirjanikke puudutavast uuringust (Bucholtz, 2019), milles uuriti toimetajate arvamust eetilise käitumisest ja otsuste vastu võtmisest seoses eetika põhimõtetega, selgus, et Läti ajakirjanikel on sarnased arusaamad meedia eetikast, kuid vähesed uuringus osalenud ajakirjanikud rääkisid eetilistest dilemmaadest, millega nad on oma töös kokku puutunud. See kinnitab taas eeldust, mis on püstitatud selles töös, et enesetsensuur on ajakirjanike jaoks tundlik teema, millest nad ei ole tingimata varmad rääkima või seda endale tunnistama. Selles uuringus (*Ibid.*) oli kasutatud mõistet enese reguleerimine (ingl *self-regulation*), mille tähendus on sisuliselt sama, mis enese tsenseerimisel. Need, kes siiski jagasid oma enese reguleerimise kogemust seoses eetiliste kaalutlustega, tõid välja selliseid olukordi: juhtumid, millega ajakirjanik oli isiklikult seotud; kui pidi intervjuerima kedagi pärast traagilist sündmust; kui pidi kajastama õnnetu taustaga lapsi või puuetega inimesi; kui keegi sooritas enesetapu meedia juuresolekul (*Ibid.*). Selliste näidete nimetamine viitab mõnede toimetajate tähelepanelikkusele sensitiivse sisu vastu ja valmisolekut hoidma tasakaalus auditooriumi nõudlust ning inimväärikust (*Ibid.*). Selgus, et need ajakirjanikud, kes ei jaganud uuringus oma dilemmasid, väljendasid suuremat enesekindlust oma otsuste langetamisel, võrreldes nendega, kes väljendasid mõningast ebakindlust oma valikute suhtes (*Ibid.*). Siinkohal tuleb tähele panna, et eetilistel kaalutlustel teemade vältimine ei pea tingimata tähendama enesetsensuuri ehk teisisõnu midagi negatiivset. Küll aga võib eetikast lähtumise ja enesetsenseerimise vahel olla peaaegu eristamatu vahe.

Bucholtzi (2019) uuringust selgus veel, et toimetuse liikmed kipuvad kahtluse korral langetama kollektiivseid otsuseid, mis põhinevad nende varasematel kogemustel ja intuitsioonidel. Kui

mõned toimetajad väitsid, et räägivad töötajatega eetikast korralistel koosolekutel, tundus, et sellised arutelud tekivad siiski spontaanselt, kui kellelgi töötajatest on parasjagu kahtlusi, ja küsitakse nõu kolleegidelt (*Ibid.*). Selliste arutelude tulemusel jõutakse „demokraatliku” lahenduseni; samas arvestades toimetuse hierarhilist struktuuri, on toimetajal õigus otsustada, mis on eetiline ja mis mitte (*Ibid.*). Taoline muster viitab sellele, et toimetuse juhil on võrdlemisi palju otsustusõigust, kui seistakse eetilise dilemma ees. Juhi suur otsustusõigus kahandab aga ajakirjanike autonoomiat. Ei saa pidada negatiivseks seda, kui dilemmade eest seistes arutatakse toimetuses omavahel võimalike lahenduste üle, kuid lõppsõna võiks jääda ajakirjanikule.

Cook ja Heilmann (2010: 26) eristavad kaht tüüpi enesetsensuuri: **avalik enesetsensuur**, kus tsensor on avalik toimija, näiteks valitsus või muu võimuasutus, ja tsenseeritavad on eraisikud või ettevõtted; teine tüüp on aga **privaatne enesetsensuur**, kus tsensor ja tsenseeritav on sama toimija ning isik surub endas maha oma arvamuse. Autorid toovad välja, et avalik enesetsensuur on teadvustatud püüe, milles üksikisik toetab nii oma privaatsid hoiakuid kui ka tsensori seisukohta (*Ibid.*: 13). See tähendab, et isik tsenseerib end konkreetse välise mõjutuse tagajärjel. Privaatne enesetsensuur tähendab, et isik keelab end ise, surudes maha enda vaadete väljendamise (*Ibid.*: 14). Privaatne enesetsensuur tähendab kinni hoidmist teatud standartidest, normidest, moraalist või sündsusest, teisisõnu tähendab see, et isik omandab mingi idee või seisukoha, mis lükkab kõrvale tema teised vaated (*Ibid.*). Selle bakalaureusetöö kontekstis on keskendunud avalikule enesetsensuurile ehk püütud aru saada, kas ajakirjanikud hakkavad end tsenseerima välise mõjutamise tagajärjel – kas väline mõjutaja on suutnud panna ajakirjanikku kahtlema oma seisukohtades, et ta muudab oma tööd ja töö tegemise põhimõtteid.

Cook ja Heilmann (2010) kasutasid oma uurimust tehes järgnevat analüüsimudelit, uurides ajakirjanike enesetsensuuri:

1. Sobivuse eesmärk (ingl *The Goal of Fit*) – Miks luuakse tsensuur?
2. Kontseptsiooni sisu (ingl *The Content of the Conception*) – Mida tsenseeritakse?
3. Sobituse jõustamine (ingl *The Enforcement of the Fit*) – Kuidas ja millistel alustel tsenseeritakse?
4. Toimijad (ingl *Agents*) – Kes on tsensor ja kes on tsenseeritav?
5. Tsensorite ja tsenseeritavate vastastikune suhtlus (ingl *Interaction between Censors and Censees*) – Kuidas tsensor ja tsenseeritav omavahel suhtlevad?

Ka selles töös on nende mudel võetud analüüsi koostamise aluseks. Mudel aitab aru saada, kuidas jõuab ajakirjanik enesetsensuurini, kaardistades täpselt, kuidas tegutseb väline mõjutaja, kelle tegevuse tagajärjel võib ajakirjanik jõuda avaliku enesetsensuurini.

1.2 Post-sotsialistlik enesetsensuur

Nagu juba eespool põgusalt mainitud, täidab ajakirjandus nn ühiskonna valvekoera rolli, et toimuks avalik arutelu ja et ajakirjandus saaks teavitada avalikkust olulistest asjadest ning seekaudu luua avalikkusele võimaluse jälgida valitsemise protsessi (Clark ja Grech, 2017: 15). Selleks et ajakirjanikel oleks võimalus neid funktsioone täita, peavad nad saama oma tööd teha ilma välise sekkumiseta, hirmutamiset ja ähvardamiseta ehk teisisõnu, kui ei ole tagatud ajakirjanike turvalisus, pole olemas vaba meediat (*Ibid.*). Clark ja Grech (2017: 24) defineerivad enesetsensuuri sellisena, et kontrollitakse, mida keegi ütleb või teeb, et vältida teiste tüütamist või solvamist, kuid seejuures ei ole ametlikult öeldud, et selline kontroll oleks vajalik. Arvestades taas ajaloolist konteksti, on Eesti ajakirjandusruum tõenäoliselt tsensuuri kui sellise suhtes ülitundlik. Ülitundlikkus on ühelt poolt positiivne nähtus, sest see muudab ajakirjanikud tsensuuri suhtes valvsaks, teisalt ei panda ehk tähele, et tsensuur ja enesetsensuur toimivad ka tänapäevases demokraatlikus riigikorras, pidades seda liialt minevikku kuuluvaks nähtuseks.

Uurides enesetsensuuri Venemaa ajakirjanike seas, leiti omaette enesetsensuuri tüüp – *adekvatnost* – mida kirjeldatakse ka kui „mängu tunnetust“ (ingl *feel for the game*), mis viib ajakirjandusliku loovuseni ja läbiräägitud sõnavabaduseni, kui võimupositsioonil on populistlikud jõud (Schimpfössl ja Yablokov, 2020). Ei ole mõtet luua otsest paralleeli Vene ja Eesti ajakirjanike vahel, sest võib eeldada, et Venemaa ja Eesti valitsemise stiil ning tavad on erinevad, olles ehk Eestis rohkem demokraatia poole kaldu kui Venemaal. Kuid tuleb tähele panna, et selline tunnetuslik juhendumine ajakirjanduse töös eesmärgil, mitte kokku puutuda probleemidega, võib toimida mingil määral ka Eesti ajakirjanike hulgas. Seda võib kirjeldada kui kõhutunnet, mille alusel teevad ajakirjanikud vajalikke samme või vangerdusi, et mitte sattuda probleemsetesse olukordadesse näiteks oma ülemustega või laiemalt ühiskonnaga.

Schimpfössl ja Yablokov (2020) leiavad, et enesetsensuuri põhjused on palju laiemad kui poliitiline surve, sekkumine või hirm, ja selle mõjud ei pruugi olla ainult piiravad või keelavad, vaid hoopis produktiivsed. See tähendab, et enesetsensuur võib autoritaarsetes riikides vaikimisi soodustada meediavabadust, sest ainult võimu suhtes sõnakuulelikel ajakirjanikel on

võimalus säilitada oma positsioon, et tuua uudiseid ja lugusid laiale auditooriumile (*Ibid.*). Aja möödudes kujuneb välja teatud vaoshoitus ning alateadlikult kujuneb neil välja teadmine, millistest teemadest eemale hoida (*Ibid.*). Kusjuures, samade uurijate 2013. aastal (Schimpfössl ja Yablokov 2020 kaudu) Venemaa ajakirjanike seas läbi viidud uuringust selgus, et enamus vastanutest pidas *adekvatnost*'i üheks olulisimaks omaduseks heaks ajakirjanikuks saamisel (*Ibid.*). Luues taas paralleeli Eesti ajakirjanikega, siis siinsetel ajakirjanikel võib produktiivsus väljenduda hoopis ajakirjandusvabaduste rikkumisele tähelepanu juhtimises. See tähendab, et olles tsenseerimise vastu ülitundlikud, ei jäeta ajakirjaniku autonoomiasse sekkumise katset tähelepanuta. See saab tõenäoliselt suurt kõlapinda ühiskonnas laiemalt, nagu ka Postimehe juhtum (vt Püss, 2019), ning asetada tsenseerijad või sekkujad halba valgusesse, mida ilmestab Postimehe ajakirjanike lahkumine oma toimetusest 2019. aasta lõpus (Adamson, Nagel, 2019).

Lauk ja Balčytienė töid välja juba 2005. aastal avaldatud artiklis, mis puudutas Leedu ja Eesti meedia muutusi pärast üleminekuperioodi, et riikide taasiseseisvumisega kaasnenud pressivabadus ei taganud tegelikult ajakirjanikele iseseisvust, sest majanduslikud tegurid ja meediaettevõtete omanike surve mõjutavad väljendusvabadust rohkem kui poliitilised tegurid. See tähendab, et ajakirjandus oli vaba Nõukogude võimuga kaasnenud riiklikust tsensuurist, kuid mitte majanduslikest ja poliitilistest teguritest sõltuvast mõjutamisest. Ei saa välistada, et samasugused mõjutegurid on aktuaalsed ka praegu. Nagu juba põgusalt mainitud, võib olla üheks reaktsiooniks tsensuurile või ajakirjanike töö mõjutamiskatsetele kollektiivne vastupanu, mis leidis aset ka Postimehes eelmise aasta lõpus, kui ajakirjanikud nõudsid väljaande peatoimetaja lahkumist just nende töösse liigse sekkumise tõttu (Adamson, Nagel, 2019).

See on näide ajakirjanike kollektiivsest vastupanust. Vastupidavus/vastupanu on dünaamiline protsess, kus märkimisväärselt keerulises olukorras kohanetakse positiivselt (Luthar, Cicchetti ja Becker, 2000: 543). Kollektiivne vastupanu (ingl *collective resilience*) tähendab aga seda, kui hädaolukordades tekib solidaarsus või ühtekuuluvustunne (Drury, Cocking ja Reicher, 2009: 70). Grupi ühtekuuluvus eeldab varasemate normide ja isiklike suhete ümbermõtestamist (*Ibid.*). See tähendab, et kohanetakse uue olukorraga, kuid samas ei tähenda see olukorraga leppimist. Tekkinud solidaarsus ja ühtekuuluvustunne ajakirjanike seas võib neid mobiliseerida enda õiguste ja arvamuste eest seisma või grupis nõrgemaid kaitsma (Eesmaa, 2020).

1.4 Ajakirjanike autonoomia

Seminaritööst (Eesmaa, 2020), mis on bakalaureusetöö eelkäija, selgus, et ajakirjanikud ei pruugi ära tunda, et end tsenseerivad. Tihti vastasid nad eitavalt ankeetküsitluse küsimustele, mis puudutasid enesetsensuuri ilminguid, kuid hiljem läbi viidud intervjuudest selgus, et nende teguviis vastas enesetsensuurile (*Ibid.*). Lähtudes seminaritööle saadud tagasisidest, on võetud siin töös arvesse, et ajakirjanike jaoks võib mõiste *enesetsensuur* kõlada ehmatavalt, mis tähendab, et nad võivad olla selle suhtes ülitundlikud, tõlgendades enesetsensuuri kui etteheitena, et ajakirjanik ei ole oma töös olnud pädev või aus. Seetõttu on selles bakalaureusetöös lähenetud *enesetsensuurile* mõistega *ajakirjaniku autonoomia*. Sellest täpsemalt allpool (vt „2.3 Andmekogumine ja -analüüs“).

Ajakirjaniku rolli kirjeldatakse tihti kui valvekoera, kes kaitseb demokraatiat või kes on vajalik toimivale demokraatialle (Waldenström, Wiik ja Andersson, 2018). Kui vaadata ajakirjanike autonoomsuse probleemi, peab eristama eri dimensioone: normatiivset rolli ja reaalsel rolli (*Ibid.*). See annab võimaluse rääkida sellest, kes ajakirjanik tahab olla, aga milline sõltuvalt välistest mõjutajatest päriselt olema peab (*Ibid.*). Rangelt loodud eeldus, et ajakirjanik on autonoomne ja töötab avaliku heaolu nimel, on ajakirjaniku elukutse üks põhilisi nurgakive (*Ibid.*). Rootsist läbi viidud uuringust selgus, et ajakirjanikud ise näitasid välja lojaalsust selle ameti ideaalidele; näiteks et ajakirjandus peaks edastama olulisi uudiseid inimestele kui kohaliku demokraatliku riigi kodanikele, samuti kui linnakodanikele (*Ibid.*). Uuringust selgus aga, et meediaettevõtted on väga orienteeritud klikkide kogumisele, mis ajakirjanikele ei meeldi (*Ibid.*). Üks intervjuueeritud ajakirjanikest ütles, et nende teemadega, millega saadakse vähem klikke, ei soovita [toimetuses] tegeleda (*Ibid.*). Teine ajakirjanik väitis, et pärast seda, kui hakati vaatama artiklite klikkide/lugejate arvu, hakati rohkem tootma kommertslikke lugusid, mis on sisuliselt reklaam (*Ibid.*). Seepärast võib öelda, et ajakirjanikel on tinglik autonoomia (ingl *conditional autonomy*) (*Ibid.*). See tähendab, et olgugi et kehtib eeldus, mis on ka ajakirjanike endi nägemus oma tööst, et ajakirjanik on ühiskonna valvekoer ja peab lähtuma ühiskondlikest huvidest, mitte väljaande või ettevõtte ärihuvidest, ei ole see paraku tihtilugu reaalsus. Nende tööetika ja laiem arusaam ajakirjanduse rollist ühiskonnast justkui loob neile eelduslikult autonoomia oma töös, kuid argistes situatsioonides võib nende autonoomiat rikkuda meediaettevõtte ärilised motiivid (vt nt Rožukalne, 2019).

Ajakirjanike autonoomia on otseselt seotud meediavabadusega (Scholl ja Weischenberg, 1999). Meediavabaduse tagamiseks on vaja autonoomiat kolmel tasandil: individuaalsel,

organisatsioonilisel ja ühiskondlikul tasemel (*Ibid.*). See tähendab, et ajakirjanikel peab olema vabadus valida, millist teavet koguda ja milliseid lugusid teha (individuealne tasand); toimetused ei tohi sõltuda välistest mõjutustest nagu reklaamivaldkonna või poliitilised piirangud (organisatsiooniline tasand); ning meediasüsteemis peab valitsema pressivabadus ja see peab olema vaba igasugusest tsensuurist (ühiskondlik tasand) (*Ibid.*).

Kui akadeemikud leiavad, et ajakirjanduse autonoomiale kujutab ohtu poliitiline ja majanduslik surve, siis ajakirjanikud ise näevad probleemi pigem nende vahetus töökeskkonnas: uudistetoimetuses, meediamajas, teistes ajakirjanikes ja igapäeva töörutiinides (Lauk ja Harro-Loit, 2017). Poliitiliste ja majanduslike tegurite mõju võib olla uudistetoimetuse töö tingimustes vähem märgatavam, sest nende tegurite olulisust varjavad organisatoorsed asjaolud, millele ajakirjanik igapäevaselt oma tööd tehes keskenduma peab (Hanitzsch, Anikina, Berganza, Cangoz, Coman, Hanusch, Yuen, 2010: 17).

Ajakirjaniku töö ei tähenda aga kogutud teabe täies mahus avaldamist. Professionaalne ajakirjandus tähendab toimetatud teksti, mis tähendab, et ajakirjanik sünteesib kogutud teabest välja päevakajalise ja kõige olulisema. Sestap ei pea ajakirjanikud teksti toimetamist vastavalt ajakirjanduses kehtivatele tavadele tsenseerimiseks (Lauk ja Harro-Loit, 2017). Teisalt ei toimeta teksti tavaliselt ainult loo autor, vaid lugu käib läbi ka eraldi toimetaja käe alt. On neid ajakirjanikke, kes peavad toimetatud teksti professionaalse ajakirjanduse oskas, aga ka neid, kelle arvates piirab toimetaja toimetamine ajakirjaniku autonoomiat (Reich ja Hanitzsch, 2013). Selles töös on aga lähtutud vaatest, et professionaalse ajakirjanduse juurde kuulub teksti toimetamine, mistõttu ei ole käsitletud igasugust toimetamist (enese) tsenseerimiseks või autonoomia piiramiseks.

Ajakirjanike individuaalse autonoomia piirangud või toetus sellele sõltub sellest, millises meediasektoris töötatakse – avalikus või erasektoris, riiklikus või kohalikus väljaandes (Lauk ja Harro-Loit, 2017). Samuti mõjutavad ajakirjaniku autonoomiat tema positsioon selles väljaandes, kus ta töötab; konkreetne valdkond, mida ta kajastab; ja tema isikuomadused, näiteks haridus, kogemus, isiklikud vaated ning väärtushinnangud (*Ibid.*). Erameedia väljaannete üks suurimaid sissetulekuallikaid on reklaamitulu; reklaamiosakonna surve võib aga ohustada ajakirjanike autonoomiat (*Ibid.*). Kuid enamus ajakirjanikke ei pruugi olla otseselt reklaamiosakonnast mõjutatud, vaid nendeni jõuavad reklaamiosakonnast tulenevad piirangud organisatsioonisiseste ja protseduuriliste tegude kaudu (Reich ja Hanitzsch, 2013). Kuivõrd Postimees ei ole avalik-õiguslik, vaid erameedia, siis puudutavad eelduslikult selle

väljaande ajakirjanikke probleemid, mis on seotud ettevõtte sissetulekuid mõjutavate teguritega, olgu selleks siis reklaamklientide mõju, omaniku ärihuvid jms.

1.5 Uudisväärtuslikkus

Nagu öeldud, ei ole selles töös teksti toimetamist peetud (enese)tsensuuriks või autonoomiasse sekkumiseks, sest see on kvaliteetajakirjanduse juurde kuuluv komponent. Ajakirjanikud ja toimetajad toimetavad teksti, lähtudes peamiselt uudisväärtustest. Uudisväärtus on midagi, millele tuginedes ajakirjanik otsustab, kas teema on väärt kajastamist või mitte. Need väärtused aga muutuvad ajas, mida ilmestab näiteks see, et autorid Harcup ja O'Neill on sel sajandil läbi viinud kaks uuringut uudisväärtuste kohta (2001 ja 2017). Levinud on arvamus, et ajakirjanduses kajastatakse enim halva alatooniga uudiseid, mis leidis kinnitust Harcupi ja O'Neilli nii 2001. aasta (Harcup ja O'Neill, 2001: 279) kui ka 2017. aastal (Harcup ja O'Neill, 2017: 1476) avaldatud Suurbritannia ajakirjanike seas läbi viidud uuringu tulemustest. Samas leidsid nad, et uudiste tonaalsust esitatakse vastavalt ajalehe enda agendale (*Ibid.*: 1478), seega on „**hea uudis**” ja „**halb uudis**” suhtelised mõisted ning sõltuvad väljaandest, kus uudis on avaldatud. Olulised uudiskriteeriumid on ka **meelelahutuslik aspekt** ja **prominentsus**, kuid nende kriteeriumite väärtustamine erineb samuti vastavalt väljaande enda määratlusele: kas tegemist on kõmulisema väljaandega või on mõeldud elitaarsemale lugejaskonnale (*Ibid.*). Uudisväärtuseks peetakse ka midagi **ebatavapärast** (*Ibid.*), mis tähendab näiteks seda, et leiab aset midagi sellist, mis ei ole igapäevane ja seetõttu peetakse vajalikuks seda ajakirjanduse vahendusel avalikkusega jagama. Uudisteema valiku juures lugeja jaoks mängib olulist rolli **visuaal**, mis tähendab, et illustratsioonid ja fotod aitavad rõhutada uudise elemente nagu halb uudis, kõmuline uudis ja ebatavaline uudis (*Ibid.*: 1479). Visuaal aitab uudist paremini müüa, mis muuhulgas tähendab, et efektse visuaaliga lugusid jagatakse sotsiaalmeedias ning loetakse väljaandest võrdlemisi palju, mis omakorda viib uue uudisväärtuseni, milleks on jagatavus (*Ibid.*: 1481) ehk kui lool on hea visuaal, siis on seda kergem sotsiaalmeedias jagada ning see jõuab tõenäoliselt rohkemate lugejateni.

Sellest saab järeldada, et uudisväärtused kujunevad välja auditooriumi eelistuste põhjal. Vaadates eelnevalt välja toodud uudisväärtusi, saab kokkuvõtvalt öelda, et ajakirjanikud kajastavad teemasid, mis pakuvad lugejaskonnale huvi. Sellele väidet kinnitab uudisväärtus: jagatavus, mis näitab, et ajakirjanike jaoks on oluline, et uudis jõuaks võimalikult paljudeni. Uudisväärtuste muutumist ajas kinnitab ka Parks (2019), kui uuris nende muutusi möödunud sajandi jooksul. Ta tõi välja, et on olemas ajatud kriteeriumid, mis on sajandi vältel samaks

jäänud, näiteks aktuaalsus, lähedus, prominentsus, ebatavalisus, mõjuvõimsus ja konfliktus, kuid ajalooline kontekst, sh ideoloogiad, mõjutavad ajakirjanike otsustamisprotsessi teemade valikul (Parks, 2019: 802). Ta lisab, et olgugi et ebatavalisus on olnud uudisväärtus nii eelmise sajandi alguses kui ka nüüd, on selle tähendus ajas muutunud, sõltudes samuti ühiskondlikest arusaamadest (*Ibid.*).

Lisaks uudisväärtustele peaksid ajakirjanikud oma töös juhinduma ajakirjanduse eetikast. Eesti ajakirjanduseetika koodeksis (1997) on muuhulgas välja toodud, et „ajakirjandusel on moraalne kohustus kaitsta konfidentsiaalseid informatsiooniallikaid“. Selle töö kontekstis on oluline tuua välja ajakirjanike kohustus allikakaitsele, et eristada seda ajakirjanike enesetsensuurist. Olgu etteruttavalt öeldud, et analüüsi peatükist selgub, et ajakirjanike jaoks on allikakaitse väga oluline ja nad väldivad allikatega konflikti sattumist. Olles potentsiaalselt sellises olukorras, kus teatud teema kajastamine võib suhet allikaga rikkuda, andsid ajakirjanikud teema üle kolleegile. Sellist käitumist ei saa aga nimetada enesetsensuuriks, vaid ajakirjanduse heaks tavaks, kuivõrd allikakaitse on välja toodud Eesti ajakirjanduseetika koodeksis (1997).

1.6 Postimees Grupi struktuur

Analüüsides ajakirjandusliku väljaande Postimees ajakirjanikke, tuleb tähele panna ka ettevõtte Postimees Grupp struktuuri. Ajaleht Postimees kuulub meediaettevõttesse Postimees Grupp, kuhu kuuluvad muuhulgas ka teised meediakanalid nagu näiteks telekanal Kanal 2 ja maakondlikud väljaanded, näiteks Lõuna-Eesti Postimees, Virumaa Teataja jpt (Postimees..., i.a, a). 2015. aastal said AS-i Eesti Meedia, praeguse nimega AS-i Postimees Grupp, omanikeks Margus Linnamäe ja talle kuuluv ettevõtte UP Invest (Postimees..., i.a, b); äriregistri andmeil (E-äriregister: UP Invest OÜ..., 2020) on UP Invest OÜ ainuke tegelik kasusaaja Margus Linnamäe. Seega, kuna sisuliselt on AS Postimees Grupp täielikult Margus Linnamäe kontrolli all, saab selle töö kontekstis Margus Linnamäed käsitleda kui AS-i Postimees Grupp ainuomanikku. Siinkohal on oluline välja tuua, et Margus Linnamäele kuuluv ettevõtte UP Invest alla kuuluvad mitmed erinevad firmad, mille tegevusvaldkondadeks on peale meedia ka tervishoid, kaubandus, tehnoloogia (UP Invest..., i.a, a). Selle töö kontekstis on oluline nende seast välja tuua tervishoiu valdkonda, sest UP Investi alla kuulub Magnum Group, mis tegeleb ravimite müügiga (UP Invest..., i.a, b) ning mille tegevust mõjutas olulisel määral selle aasta kevadel jõustunud apteegireform, mille protsessi ajakirjandus ka möödunud aastal palju

kajastas. Sellest, kuidas apteegireformiga olid seotud Postimees Grupi omaniku ärihuvid ja kuidas see Postimehe ajakirjanikke mõjutas, tuleb välja selle töö tulemuste analüüsi peatükist.

2. Meetod ja valim

2.1 Uurimisküsimused

Selles töös on püütud leida ajakirjanike enesetsensuuri põhjusi nende autonoomiasse sekkumise kaudu. Eelduseks on, et kui sekkutakse ajakirjaniku autonoomiasse, hakkab ajakirjanik edaspidi sedalaadi teemade uurimist ja kajastamist vältima. Teine eeldus on, et ajakirjanikud ei ole nõus leppima sellega, et nende autonoomiasse sekkutakse, mistõttu tekib toimetuses kollektiivne vastupanu. Sellest tulenevalt on esitatud järgmisena välja toodud uurimisküsimused.

- 1) Millisena tajuvad ajakirjanikud enda autonoomiat?
 - a) Kuivõrd see oli neile tagatud?
- 2) Millised tagajärjed on piiratud autonoomial (ajakirjaniku tööle)?
 - a) Kas autonoomiasse sekkumise tagajärjel võib tekkida ajakirjanike enesetsensuur?
 - b) Kas autonoomiasse sekkumise tagajärjel võib tekkida kollektiivne vastupanu?

2.2 Valim

Selle uurimuse valimisse kuulub kaheksa ajakirjanikku, kes on viimase aasta jooksul lahkunud Postimehest. Töö eesmärk on uurida ajakirjanike autonoomia piiramist ja teada saada, kas see põhjustab neis enesetsensuuri. Töö fookuses on just Postimees, et minna enesetsensuuri nähtuse uurimisega süvitsi ühe väljaande raames. Nii on võimalik välja selgitada konkreetsed põhjused, kas, miks ja mil määral ühe väljaande ajakirjanikud rakendasid enesetsensuuri. Olgugi et enesetsensuuri põhjused võivad paljuskki olla Eesti ajakirjanikel sarnased, kehtivad igas väljaandes oma reeglid, tavad ja võimusuhted, mistõttu võivad enesetsensuuri põhjused ka teatud määral erineda.

Valimis on Postimehe endised, mitte praegused ajakirjanikud sel eeldusel, et nemad on varmad selles väljaandes toiminust rääkima. Siinkohal võib etteruttavalt välja tuua, et see eeldus pidas paika, sest mitmed intervjuueeritavad küsisid enne intervjuu tegemist korduvalt üle, kas nad saavad jääda anonüümseks. Anonüümsus on neile tagatud, kuid sellest hoolimata ei avaldanud

kõik intervjuueeritavad autonoomsuse piiramise episoodide detailselt, soovides need enda teada jätta, paljuski oldi üldsõnalised. Ajakirjanike anonüümsuse kaitseks ei ole selle töö lisades intervjuude transkriptsioone. Ajakirjanike anonüümsuse kaitseks ei ole valimi kirjelduses täpsemalt välja toodud, millistesse alatoimetustesse uuringus osalenud ajakirjanikud kuulusid, mis on nende vanus, sugu või töötamiskogemus. Samuti ei ole välja toodud valimi keskmist vanust ega töökogemust. Kuna teema on delikaatne, anti ajakirjanikele lubadus selles töös neid eristavaid tunnuseid mitte välja tuua.

Valimi kriitikana võib välja tuua, et kuivõrd tegemist on tundliku teemaga ja paljud intervjuueeritud ajakirjanikest lahkusid Postimehest konfliktiga, siis on teema ja ka ajakirjanike vastused emotsionaalselt laetud, mis võib uuringu tulemusi kallutada. Intervjuusid tehes oli tunda, kuidas ajakirjanikud ei olnud valmis avatult rääkima sellest, kuidas nemad ise oleks autonoomiasse sekkumise tagajärjel rakendanud enesetsensuuri, vaid pigem täheldasid seda enda ümber. Kuigi enesetsensuuri ilmingute tunnistamine ei ole intervjuudes täiesti puudulik, üritati vastuseid pehmendada, näiteks kasutades enda käitumise kirjeldamiseks umbisikulist sõnavara või kirjeldati tegutsemist kollektiivina, kasutades meie-tegevussõna. Teisalt, nii nagu juba öeldud, loodi valimi koostamisel eeldus, et praegu Postimehes töötavad ajakirjanikud on tõenäoliselt veel vähem valmis rääkima autonoomiasse sekkumisest ja enesetsensuurist, et vältida töökohas tekkivaid pingeid.

2.3 Andmekogumine ja -analüüs

Selles töös on kasutatud kvalitatiivseid meetodeid. Tööks vajaminevad andmed on kogutud viies läbi poolstruktureeritud intervjuud eelmises alapeatükis kirjeldatud valimiga. Intervjuu kava koostamisel on toetutud 2000. aastal Ameerika Ühendriikides läbi viidud uuringule (Pew Research Center ja Columbia Journalism Review, 2000), kus uuriti samuti ajakirjanike enesetsensuuri; küsimused 1–9 pärinevad Ameerika Ühendriikides läbi viidud uuringust (*Ibid.*) ja küsimused 10–14 on loodud, toetudes selle töö teoreetilisele osale, lisades küsimused, mis puudutavad ajakirjanike autonoomiasse sekkumist ja kollektiivset vastupanu (vt „Lisad“). Tulenevalt Eestis koroonaviiruse leviku tõkestamiseks kehtestatud eriolukorrast ja soovitusest vältida sotsiaalseid kontakte, on intervjuud on läbi viidud Skype'i keskkonnas. Tuleb märkida, et mõnel juhul oli internetiühendus intervjuu ajal katkendlik – mõned laused ja mõtted on jäänud poolikuks. Sellest hoolimata on tulemused ammendavad, sest paljuski intervjuueeritavad kordasid ennast või rääkisid pikalt-laialt, mistõttu oli nende peamisest ideest, mõttekäigust võimalik aru saada. Intervjuud on salvestatud diktofoniga ja transkribeeritud kas vahetult või

maksimaalselt kaks päeva pärast intervjuu toimumist. Ajakirjanike vastused on transkribeeritud sõna-sõnalt, et oleks võimalik koostada põhjalik analüüs ja kasutada tsitaate selle töö analüüsi osas. Kuivõrd intervjuud olid suulised, millest tulenevalt ka väljendid kõnekeelsed, on mõnda tsitaati toimetatud, et need oleks kirjakeeles arusaadavad, eemaldades transkribeeritud tekstist parasiitsõnad.

Andmeid analüüsiti kvalitatiivse kontentanalüüsiga, deduktiivse ja induktiivse lähenemise kombineerimisega. See tähendab, et esialgu loodi deduktiivse lähenemisega koodid Cooki ja Heilmani (2010) analüüsimudeli alusel, mille materjal on välja toodud selle töö teooria peatükis (vt. „1.1 Ajakirjanike enesetsensuur“). Seejärel täiendati analüüsimudelit induktiivse lähenemisega, lisades koodid, mis puudutavad selles töös uuritavaid nähtusi: kollektiivne vastupanu ja ajakirjanike enesetsensuur, samuti uudisväärtuslikkus.

Olgu siinkohal rõhutatud, et mõjutuskatseid lugude fookuse või valiku kohta väljastpoolt, s.t mitte ajakirjaniku iseenda piiramisest, on nimetatud *autonoomiasse sekkumiseks*, mitte *tsenseerimiseks*, sestap on asendatud analüüsimudelis sõna *tsensuur* sõnapaariga *autonoomiasse sekkumine*. Seda selleks, et vältida tugevalt laetud sõna *tsensuur* kasutamist ning kuna valimis olnud ajakirjanikud ütlesid, et midagi otseselt ära ei keelatud ja nende lood ilmusid, hoolimata suunavatest vihjetest või kommentaaridest oma lugu muuta või mitte avaldada. Põhjustest ja sekkumiste ilmingutest saab täpsemalt lugeda selle töö tulemuste analüüsi peatükist (vt „3. Tulemused“).

Selle töö mõttelisest eelkäijast ehk Eesmaa (2020) seminaritööst erinevalt on siin eristatud uudisväärtuslikkust enesetsensuurist. See tähendab, et vastavalt uudiskriteeriumitele korrektuuride tegemist või enese piiramist ei ole loetud enesetsensuuriks või ajakirjaniku autonoomsuse rikkumiseks, vaid normaalseks ajakirjaniku töö juurde kuuluvaks filtreerimisoskuseks.

Järgmisena on välja toodud analüüsikategooriad, mida on kasutatud selles töös. Punktid 1–5 põhinevad Cooki ja Heilmanni (2010) analüüsimudelil, lähtuvalt selle töö kontekstist on lisatud punktid 6–8.

1. Sobivuse eesmärk – Miks sekkutakse autonoomiasse?
2. Kontseptsiooni sisu – Mida püütakse autonoomiasse sekkumisel mõjutada?
3. Sobituse jõustamine – Kuidas ja millistel alustel sekkutakse autonoomiasse?
4. Toimijad – Kes on sekkuja ja kes on sekkutav?

5. Sekkuja ja sekkutava vastastikune suhtlus – Kuidas sekkuja ja sekkutav omavahel suhtlevad?
6. Ajakirjanike reaktsioon autonoomiasse sekkumisel – Milline oli ajakirjanike reaktsioon autonoomiasse sekkumisel; kas ja kuidas tekkis vastupanu?
7. Ajakirjanike enesetsensuur – Kas ja kuidas ajakirjanikud hakkasid end ise piirama sekkumise tagajärjel?
8. Uudisväärtuslikkus, ajakirjanduse hea tava – Millisel juhul piiras ajakirjanik end uudisväärtuslikkusest lähtuvalt?

Valimisse kuulunud ajakirjanike vastused on kategoriseeritud vastavalt analüüsimudelile. Iga analüüsimudeli punkt on üksikasjalikult läbi vaadatud, mis tähendab, et igale punktile vastab üks alapeatükk. Nii on üksikasjalikult kaardistatud, kuidas toimus toimetuses ajakirjanike autonoomiasse sekkumine ning seejärel vaadeldud, kuidas ajakirjanikud sellele reageerisid: kas nad rakendasid enesetsensuuri, kas tekkis neis kollektiivne vastupanu. Intervjuusid analüüsid on toetunud Tabelis 1 esitatud skeemile. Tabelis 1 on välja toodud koodsõnad, mis vastavad loodud analüüsikategooriatele. See tähendab, et välja toodud koodsõnad on seotud loodud kategooriatega. Tabelis 1 on samuti välja toodud, millised uurimisküsimused ning teoreetilised ja empiirilised lähtekohad on seotud loodud kategooriatega. Intervjuuküsimused on välja toodud selle töö lisades (vt „Lisad“).

Tabel 1: Intervjuude analüüsimise skeem

Analüüsi koodid	Loodud kategooriad	Seos uurimisküsimuse ning teoreetiliste ja empiiriliste lähtekohtadega
eesmärk, „õige“ fookus, seisukoht, ärihuvid, ebavajalikkus, maailmavaade	Sobivuse eesmärk: miks sekkutakse autonoomiasse?	Kuivõrd oli ajakirjanikele tagatud autonoomia? - autonoomiasse sekkumine
sisu, juhtkiri, arvamuskirjandus, tonaalsus	Kontseptsiooni sisu: mida püüti mõjutada?	Kuivõrd oli ajakirjanikele tagatud autonoomia? - autonoomiasse sekkumine

keelamine, sobimatus, usaldus, vihjed, kommentaarid, soovitusel, ärihuvid, keerulisus, maailmavaade	Sobituse jõustamine: kuidas ja mille alusel ajakirjanike autonoomiasse sekkuti?	Kuivõrd oli ajakirjanikele tagatud autonoomia? - autonoomiasse sekkumine
peatoimetaja, juhtkond, omanik	Toimijad: kes on sekkuja ja kelle töösse sekkutakse?	Kuivõrd oli ajakirjanikele tagatud autonoomia? - autonoomiasse sekkumine
tagasiside, kriitika, kommentaarid, vihjed, eeldus	Sekkuja ja sekkutava vastastikune suhtlus: kuidas sekkuja ja sekkutav omavahel suhtlevad?	Kuivõrd oli ajakirjanikele tagatud autonoomia? - autonoomiasse sekkumine
valikuvabadus, arvamusvabadus, trots, tõestamisvajadus, vastupanu, valvsus, kollektiivne vastupanu, võimendamine	Ajakirjanike reaktsioon autonoomiasse sekkumisel: milline oli ajakirjanike reaktsioon autonoomiasse sekkumisel; kas ja kuidas tekkis vastupanu?	Millisena tajuvad ajakirjanikud ajakirjaniku autonoomiat? Millised tagajärjed on piiratud autonoomial (ajakirjaniku tööle)? - ajakirjaniku autonoomia - kollektiivne vastupanu
dilemma, ebamugavustunne, ettevaatlikkus	Ajakirjanike enesetsensuur: kas ja kuidas ajakirjanikud hakkasid end ise piirama sekkumise tagajärjel?	Kas autonoomia piiramise tagajärjel võib tekkida ajakirjanike enesetsensuur? - ajakirjanike enesetsensuur
uudisväärtus, huvitav, lugejahuvi	Uudisväärtuslikkus: millisel juhul piiras ajakirjanik end uudisväärtuslikkusest lähtuvalt?	- uudisväärtuslikkus - ajakirjanduse hea tava

3. Tulemused

3.1 Sobivuse eesmärk

Selles alapeatükis tuuakse välja, mil viisil ja mille tõttu sekkutakse ajakirjanike hinnangul Postimehes nende autonoomiasse. Siinjuures tähendab autonoomia piiraja välist tegutsejat ehk siin ei vastata küsimusele, kas ja miks ajakirjanik end tsenseerib, vaid miks hakatakse toimetuses ajakirjaniku autonoomiat piirama. Kuivõrd kõik valimis olnud ajakirjanikud ütlesid, et otsesest tsensuuri Postimehes ei toimu, vaid tihtilugu tehakse teemade käsitlemise suuna, fookuse või üleüldise ilmumise kohta vihjeid, kommentaare, siis on paslik kasutada sõnapaari *sekkumine autonoomiasse*. See tähendabki, et ühtegi teemat enne ilmumist otseselt ära ei keelatud, kuid katseid seda teha oli küll.

Ajakirjanik 3: „*Oli küll neid hetki, kus prooviti [mõnda lugu keelata].*”

Ajakirjanik 5: „*Tõesti, ma ei saa tuua ühtegi näidet, kus keegi oleks tulnud mulle ütleva, kuidas me midagi peaks tegema, mis uudiseid me peaks kajastama või kajastamata jätma, mis fookusega me peaks neid kajastama. Seda ei olnud küll kordagi. Seal oli mingisuguseid seiku, mis puudutasid mingite asjade ilmumist, mille üle oli vaidlusi /.../”*

Ajakirjanikud tõid pigem välja, et sekkumine autonoomiasse toimus vihjete või soovitude kaudu, kui üritati mõnda lugu või teemat teatud suunas kirjutama kallutada, sellest täpsemalt alapeatükis „3.3 Sobituse jõustamine”. Küll aga on selles alapeatükis välja toodud põhjusi, miks hakati ajakirjanikke suunama, neile vihjeid või tagasisidet andma.

Mitmed ajakirjanikud ütlesid, et signaalid või vihjed avaldamata jätmise kohta tulid esile siis, kui parasjagu kajastati või taheti kajastada Postimees Grupi omaniku ärihuvisid puudutavaid või nendega põrkuvaid teemasid. Kõik ajakirjanikud mainisid konkreetselt apteegireformi ja selleteemalisi artikleid, kõige rohkem üht konkreetselt juhtkirja. Kuivõrd apteegireform puudutas ajakirjanike sõnul väga otseselt Postimees Grupi omaniku teisi ärihuvisid, mis on seotud ravimistööstusega, siis reageeris toimetuse juht apteegireformiteemalisele juhtkirjale kõige jõulisemalt.

Ajakirjanik 1: „/.../ kui oli aeg kirjutada juhtkirja apteegireformist, mis otseselt meie omanikku mõjutas, siis oli näha, kuidas järsku peatoimetajas tekkis mingi arusaamatu trots seda juhtkirja sellisel kujul avaldada.”

Ajakirjanik 6: „Oli selliseid katseid jah. Üks konkreetne katse puudutas ühte juhtkirja, kus meil oli suur toimetuse ja juhatajate vaheline vaidlus peatoimetajaga, kas sel teemal juhtkiri peaks ilmuma või mitte, apteegireformi-teemaline. Ja siis see katse oli küll, et öelda, et see teema ei leia praegu kajastust ja see on peatoimetaja ainuotsus. Ja ühel juhul proovis blokeerida ühte arvamust enne lehe trükki minekut.”

Erinevalt varem välja toodud vihjamistest ja suunavatest kommentaaridest, oli peatoimetaja selle juhtkirja avaldamise kohta selgelt väljendanud, et juhtkiri ei peaks Postimehe veerule jõudma. Kusjuures ei toonud peatoimetaja kordagi põhjenduseks omaniku ärihuvidega pörkumist, vaid põhjendas selle juhtkirja ebavajalikkust, öeldes, et see on liiga keeruline teema, millest keegi väga hästi aru ei saa. Olgugi et omaniku ärihuvisid peatoimetaja kordagi ei maininud, siis järeldasid ajakirjanikud, et keelu ja ärihuvide vahel on siiski seos.

Ajakirjanik 1: „Seda me saame ainult oletada, et see oli seotud omanikuga, me ei saa seda kindlalt väita, sest peatoimetaja põhjendused sellele otseselt ei viidanud.”

Samuti tõid mitmed ajakirjanikud välja, et paljud neist ei soovinudki esialgu apteegireformi teemal kirjutada. Põhjuseks toodi, et tegemist oli tõesti keerulise teemaga, millega pidi tegelema pikka aega järjest. Teisalt toodi välja, kuidas ajakirjanikud tajusid, et neil tekkis tõestamisvajadus näidata, et hoolimata sellest, et Postimehe omanik on Margus Linnamäe, kellel on ärihuvid ka ravimitööstuses, ei kajasta ajakirjanikud sellepärast kõnealust teemat kuidagi vähem või pehmemalt. Mainiti, et selle ja teiste Margus Linnamäe ärihuvisid puudutavate teemade kajastamisse ongi konflikt sisse kirjutatud: ühelt teatakse, et sellest võivad tekkida ebamugavad olukorrad toimetuses, teisalt leitakse, et nende teemade kajastamine on kindlasti oluline.

Ajakirjanik 2: „Kui üldisemalt võttes Linnamäe ärisid, siis see apteegireformi teema on selline, et ma tean, et väga paljud ajakirjanikud ei tahtnud selle teemaga tegeleda /.../. Kuidagi siis lõpuks tekkis mingeid inimesi, kes sellega

tegelesid. Kõik need inimesed on nüüdseks Postimehest lahkunud, mis on mugav omaniku jaoks.”

Ajakirjanik 4: „Merilinile hüppas Andrus Raudsalu iga sellise juhtkirja järel, mis mingilgi moel Linnamäe või tema äride suhtes kriitiline, konkreetset turja, miks on juhtkirja tonaalsus selline, nagu ta on.”

Olgugi et ärihuvisid toimetuse juhid või muud ülemused kordagi otsesõnu ei maininud, on siiski tajutav, et teatud teemade puhul, mis võisid potentsiaalselt Margus Linnamäe ärihuvisid kahjustada või tema teiste ettevõtete käekäiku mõjutada, tekitasid toimetuse juhtides vastuseisu ja nad püüdsid mõjutada ajakirjanikke neid teemasid mitte kajastada. Olgu siinkohal välja toodud, et hoolimata juhtide vastuseisust, ükski lugu väidetavalt ilmunud ei jäänud, sest ajakirjanikud ei olnud nõus autonoomia sekkumisele alluma.

Ärihuvidest lähtuv suunamine toimus ka teatud teemade soovitamisenä. See tähendab, et lähtuvalt sponsorlepingutest või omanike huvidest pidid ajakirjanikud tegema vastava sisuga lugusid. Selline suunamine ärihuvidest lähtuvalt piirab samuti ajakirjaniku autonoomiat. Ajakirjanikud tõid välja, et nende jaoks on oluline ise oma teemad valida ja langetada otsuseid, kuidas ja millise fookusega nad oma lugusid teevad.

Ajakirjanik 2: „Postimees on pannud kõva raha sisse purjetamisse või ratsutamisse, mis on omanike või juhatuse esimeeste isiklikud huvid, /.../ siis peame näitama otsepilti, /.../ tuleb teha uudiseid mingist täiesti suvalisest purjetamisvõistlusest.”

Ajakirjanik 5: „Eks ikka näed kas enda või teistes väljaannetes, kus on näha, et mingisuguseid kontserte või selliseid asju kajastatakse ebaproportsionaalselt palju, võib siis eeldada, et oleme nendega kuidagi seotud.”

Kuid põhjused midagi teatud moel keelata püüda ei olnud seotud ainult omaniku ärihuvidega, vaid tsenseerimisilminguid esines ka siis, kui mõni ajakirjanik väljendas arvamused seisuks, mis väidetavalt ei ühtinud Postimehe maailmavaatega.

Ajakirjanik 2: „/.../ see, kuidas toimetuse sees inimestega käituti, see on see, mis seda [Postimehe] mainet on kahjustanud ja kindlasti mingid sellised kindla

ilmavaate sisse lükkamised „Meie Eesti“ rubriigi lugudesse ja üleüldse erinevad rubriigid.”

Mitmed ajakirjanikud tõid välja, kuidas tekkis probleem siis, kui üks toimetuse ajakirjanikest (ajakirjanik 1) kirjutas arvamust. Arvamuslugu kirjutanud ajakirjanikul oli parasjagu käsil ka samal teemal uudisloo kirjutamine. Ta tõi välja, et kui talle öeldi, et selline arvamuslugu „on vastutustundetu”, siis tajus ta selles kriitikas ka manipuleerimist, et valmiv uudislugu tuleks „õiges valguses”. Seejuures ei selgitatud täpselt, milline see nn õige fookus olema peaks. Kuna juhtkonnast kõlas idee, et ajalehe teisel leheküljel, kus traditsiooniliselt on juhtkirja kõrval päevakommentaar ehk ühe toimetuseliikme lühike arvamuslugu, peaksid kajastuma vaid Postimehe seisukohad, ja ajakirjaniku arvamuslugusid püüti sealt tema sõnul „ära koristada”, siis tegi ta sellest järelduse, et need konkreetsete teemad (LGBT õigused; keelereeglid ja immigrantide õigused), ei ühti Postimehe seisukohtadega. Siinkohal tuleb aga märkida, et päevakommentaari rubriik on Postimehe teisel leheküljel endiselt alles (vt nt Postimees..., 2020a; Postimees..., 2020b).

Vaikimisi põhjusi piiranguteks oli veel. Näiteks tõi ajakirjanik 2 välja, et tal oli tunne, et Postimehe juhtkond lõi kuvandit, et see väljaanne on elitaarsele seltskonnale mõeldud. Olgugi et keegi otseselt seda talle ei öelnud, tundis ta elitaarse kuvandi tõttu, et mõned tema valitud teemad ei sobi Postimehesse. Siinkohal ei ole tegemist otsese suunamisega, aga nagu juba öeldud, tajusid ajakirjanikud mõjutamist kaudselt.

Sellest saab järeldada, et lisaks omaniku ärihuvide kaalutlustele, on Postimehes püütud suunata või keelata lugusid, mis ei ühti kellegi maailmavaatega, väärtushinnangutega. Kelle maailmavaatega, jääb selle töö käigus tehtud intervjuude tulemusi analüüsides selgusetuks. Ka ajakirjanikud said Postimehe maailmavaateid vaid oletada, sest keegi otsesõnu neid välja ei öelnud. Isegi see, et Postimehe hüüdlause on „Seisame eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimise eest läbi aegade” (vt nt Postimees..., 2020c), mis vaikimisi viitab rahvuslusele ja konservatiivsusele, ei ole ajakirjanikele otsesõnu seda selgeks tehtud, et kõik uudis- ja arvamuslood peaksid olema kannustatud sellest loosunglausest.

3.2 Kontseptsiooni sisu

Eelmises peatükis olid välja toodud välise suunamise ja piiramise põhjused. Selles alapeatükis on aga välja toodud, mida konkreetsetelt püüti mõjutada. Mitmed ajakirjanikud ütlesid, et eelkõige oli mõjutuskatseid märgata arvamusartiklite kirjutamisel. Olgugi et mõjutaja

tuvastamise analüüs toimub allolevas peatükis („3.4 Toimijad“), on oluline siinkohal välja tuua, et mõjutajaks arvamusaluste puhul ei olnud arvamustoimetajad, vaid pigem toimetuse juhtkond.

Peale vihjete ja suunavate kommentaaride on kõnekas ka juba eespool välja toodud asjaolu, et Postimehes peeti plaani paberväljaande teiselt leheküljelt eemaldada päevakommentaari rubriik, kus toimetuse ajakirjanikud avaldavad lühidalt oma arvamust mõnel päevakajalisel teemal, sest väidetavalt peaks teisel leheküljel kajastuma vaid Postimehe seisukohad. Olgugi et päevakommentaari rubriik on tänaseni teisel leheküljel alles (vt Postimees..., 2020d), on see märkimisväärne ilming mõjutamiskatses piirata ajakirjanike arvamussvabadust. Selle idee välja pakkumine on ilming sellest, kuidas ühes väljaandes peaks kellegi arvamuse kohaselt olema kõigil ajakirjanikel samasugused seisukohad, mitte aga võimalus vabalt oma arvamust avaldada. Siinjuures on paslik välja tuua, et ajakirjanikud peavad arvamuste paljusust toimetuses omaette suureks väärtuseks.

Ajakirjanik 7: „Ükskõik kuidas sa millestki kirjutad, see ei ole mingi patt, sest ajakirjanduses arvamussvabadus on kõrgelt hinnatud väärtus.“

Ollakse arvamusel, et mida rohkem erinevaid arvamusi, seda elavam arutelu ja seda parem ajakirjandus. Selle rubriigi eemaldamise katse aga viitab sellele, et Postimehe juhtkond samal arvamusel ei ole.

3.3 Sobituse jõustamine

Selles alapeatükis on välja toodud, kuidas täpsemalt väline autonoomiasse sekkumine käis: milliseid ettekäandeid ja põhjendusi sekkumise õigustamiseks toodi ja kuidas püüti mõjutust täide viia. See peatükk kajastab ajakirjanike arusaamu, kuidas nemad tajusid, et nende autonoomsusesse sekkuti. See tähendab jällegi, et järeldused on tehtud ajakirjanike endi tunnetuse pealt, kuivõrd otsest keelamist või käskimist toimetuses ei täheldatud. Küll aga, nagu juba eespool öeldud, tajuti vihjamisi, suunamisi. Selles alapeatükis ongi välja toodud, kuidas need suunamised ja vihjamised toimusid.

Mitmed ajakirjanikud tõid välja, et tajusid nende autonoomiasse sekkumist siis, kui juhtkond oli sekkunud toimetuse käsutuses olnud materjali ja seda ise uurima hakanud. Seejuures öeldi, et juhtkond ei usalda konkreetseid toimetuse ajakirjanikke.

Ajakirjanik 1: „*Ajakirjaniku autonoomia minu arust tähendab ka seda, et ajakirjanikul on mingil määral võimalus oma materjaliga läbi käia nii, et tööandja sellesse materjali ei sekku või ei ürita seda materjali tema tagant näiteks ära varastada. Ma arvan, et autonoomia rikkumine toimub siis, kui ülevalt poolt sekkutakse mingisugusesse ajakirjaniku konkreetse uurimissuunda /.../. Selle uurimise materjal oli meie silmis delikaatne ja samal ajal siis juhatas kuidagi hakkas selle delikaatse materjaliga meie selja taga omavolitsema.*”

Enamik ajakirjanikke tajusid usalduse puudumise väljendamises autonoomiasse sekkumist, pidades usaldust üheks olulisimaks väärtuseks ajakirjandusliku väljaande toimetuses. Usaldus on eeldus selleks, et ajakirjanikel oleks vaba voli otsustada milliseid ja kuidas teemasid käsitleda. Usalduse puudumine seab aga eelduse, et ajakirjanike tööd peab pidevalt kontrollima, et olla kindel, et nende kaudu jõuab lehte juhtkonna silmis sobiv materjal.

Ajakirjanik 2: „*/.../ toimetuse juhid ütlesid koosolekul välja, et ei saa usaldada ajakirjanikke, /.../ see on kõige hullem solvang, mis saab teha. Minu jaoks on usaldusväärsus kõige olulisem ja kui see seatakse kahtluse alla minu enda toimetuse sees minu meelest täiesti ebaõiglaselt, siis kahjuks mina ei näinud enam võimalust töötada.*”

Mitmed ajakirjanikud tõid välja, et nende lahkumise üheks põhjuseks oligi see, et juhtkond seadis ajakirjanike usaldusvääruse kahtluse alla. Sellest saab järeldada, et ajakirjanikele jäi mulje, et kui neid toimetuses ei usaldata, siis pole neil ka võimalik iseseisvalt tööd teha ehk teisisõnu, neil puudub autonoomia.

Mitmete ajakirjanike sõnul oli mõjutamise püüd tajutav, mitte otsene, sest otsene keelamine oleks olnud liiga järsk ja ennekuulmatu, mistõttu püüti mingite teemade käsitlemist mõjutada kaudsemalt, n-ö ümber nurga. Enamik ajakirjanikke tundsid, et vihjetega ja kommentaaridega püüti mõjutada lugude sisu ja teemade valikut. Konkreetsemalt tõid ajakirjanikud välja, et anti nõu, mida kindlasti mingis loos peaks ära mainima. Teisalt kirjeldati, kuidas ajakirjanikelt küsiti, miks just nii on kirjutatud või kas konkreetsest teemast on ikka nii palju vaja lugusid teha ehk püüti seada kahtluse alla ajakirjanike teemavaliku pädevus.

Ajakirjanik 5: „*Põhiline ongi see [mida ajakirjanikele öeldi], et äkki lugejaid ei huvitagi siuke asi ja me oleme sellest juba neli lugu kirjutanud ja kas seda viiendat ongi vaja siia.*”

Toodi välja, et olid teatud teemad, mille puhul jälgiti hoolikamalt, kuidas ajakirjanikud seda kajastavad. Mitmed ajakirjanikud ütlesid, et kriitika mingite lugude kohta tuli tihti tagantjärele ehk siis pärast seda, kui lugu oli juba ilmunud. See kinnitab taas, et valmivad lood, millega ajakirjanikud juba töötasid, siiski ilmusid, kuid siin tuleb tähele panna, et selline teatud teemade puhul pideva negatiivse tagasiside andmine võib viia ajakirjanikku seisu, kus ta edaspidi selliseid lugusid ei kirjuta, et vältida konflikti oma ülemustega.

Ajakirjanik 5: „*Eks nende vihjete esitamise mõte on ju see, et nad lõpuks kannaks vilja, et nad sinna kivisse selle augu uuristaksid. /.../ Pikas plaanis ei saa välistada, et see ikkagi mõjutab ühel hetkel. Muidu poleks selliste vihjete tegemisel suuremat mõtet.*”

Ajakirjanikud tajusid vihjetes, kommentaarides ja nende jaoks mõistmatus tagasisides autonoomiasse sekkumist, öeldes, et oma ülemusele aru andmine on väga ebameeldiv tegevus.

Nagu juba eespool mainitud, olid tihti mõjutamiskatsete põhjuste taga tajuda Postimees Grupi omaniku ärihuvisid. Ajakirjanike sõnul ei öeldud seda toimetuses otsesõnu välja, kuid sellest kujunes välja teatav muster, millega oli võimalik omaniku ärihuvisid seostada. Ajakirjanik 2 sõnas, et Postimees Grupi omanikku ei nimetata põhjuseta Eesti ainsaks oligarhiks ja seetõttu tajus ajakirjanik, et tema töösse olid potentsiaalsed konfliktid sisse kirjutatud, mis autonoomsust piiravad. Ta kirjeldas, et keegi ei peagi otsesõnu midagi ütlema, aga taoline olukord tekitab ebamugavustunnet. Teisalt nägid mitmed ajakirjanikud kõrvalt, kuidas kolleegidel tekkis probleeme, kui oli kajastatud Postimees Grupi omaniku ärihuvisid puudutavaid teemasid talle ebasobivas valguses.

Ajakirjanik 4: „*/.../ Merilinile hüppas Andrus Raudsalu iga sellise juhtkirja järel, mis mingilgi moel Linnamäe või tema äride suhtes kriitiline, konkreetset turja, miks on juhtkirja tonaalsus selline nagu ta on.*”

See näitab, et ajakirjanikes on tekkinud vaikimisi eeldus, et teatud teemade kajastamisel võib potentsiaalselt tekkida konflikte. On inimlik, et konflikti kui sellist soovitakse vältida, mis võib tekitada olukorra, kus ajakirjanikud muutuvad omaniku ärihuvisid kajastades ettevaatlikumaks

ja see tekitab neis ebamugavustunnet, kuna tunnevad, et nende autonoomiasse on sekkunud või et teatud teemade kajastamine võib neile probleeme tekitada.

Mitmed ajakirjanikud ütlesid, et Postimees Grupi omaniku ärihuvidele on soosivad ka erinevad teemaveebid ja rubriigid, milles tehakse reklaamitaolisi lugusid, mis võiks mõjuda hästi omaniku teistele ärihuvidele, näiteks ravimitööstusele Terviseportaal (vt Terviseportaal, 2020), kinotööstusele kinoportaal (vt Apollo kinoportaal, 2020) või lemmikloomakauplusele lemmikloomaportaal (vt Lemmikloom, 2020).

Kuna väljaanne Postimees kuulub kontserni Postimees Grupp, mille alla kuulub veel mitmeid meediakanaleid, nagu eespool täpsemalt kirjeldatud (vt „1.6 Postimees Grupi struktuur“), siis esines olukordi, kus Postimehe ajakirjanikud pidid kajastama teistes meediakanalites toimuvat. Ajakirjanik 2 kirjeldas, kuidas tema, olles Postimehe veebitoimetaja, pidi tegema Postimehe veebi uudiseid, millised lood olid olnud Kanal 2 uudistesaares „Reporter“. Ajakirjanik tajus, et see piirab tema autonoomiat, sest nii võetakse temalt ära valikuvabadus, millest kirjutada.

Ajakirjanik X (anonüümsuse tagamiseks viide ajakirjanikule eemaldatud): „*Ma mäletan, et pidin tegema uudise sellest, kuidas üks Eesti kuulsus tegi Kanal 2 otse-eetris midagi tobedat, selle asemel, et kajastada samal ajal maailma mastaabis rahutusi.*“

See tähendab, et Postimehe ajakirjanikud pidid kajastama lugusid, mis oleks kooskõlas Postimees Grupi enda ärihuvidega, mitte ainult omaniku teiste ärihuvidega. Nagu eelmisest tsitaadist nähtub, võis see kahjustada tõelise uudisväärtusliku sisu loomist, kui eelistatakse ettevõtte ärihuvisid uudisväärtuslike teemade asemel.

Nagu juba eespool mainitud, oli üheks mõjutamise põhjuseks teatud arvamused ebasobivus. Küll aga jäid ajakirjanike jaoks ebaselgeks konkreetsed põhjused, miks teatud arvamustesse suhtuti ebasoosinguga. Enamik ajakirjanikke rääkis konkreetselt neist välja toodud põhjustest, kui üritati apteegireformiteemalist juhtkirja mitte avaldada. Siinkohal tuleb märkida, et kui enamasti prooviti ajakirjanike teemakäsitlust mõjutada vihjetega, kommentaaridega või hoopis anti tagasisidet pärast loo ilmumist, siis seda konkreetset juhtkirja üritati selgelt mitte avaldada.

Ajakirjanik 4: „*See oli väga konkreetne, üsna jõhker näide sellest, kus lihtsalt mingi teema välistati lihtsalt sellepärast, et välistati.*“

Olgugi et püüd takistada juhtkirja avaldamist oli otsene, ei toodud ajakirjanike hinnangul avaldamata jätmise põhjenduseks ammendavaid selgitusi. Öeldi vaid, et kuna teema on keeruline, segane ja ajakirjanikud ei tea, mis on tegelik tõde ning keegi sellest nagunii midagi aru ei saa, siis ei ole vaja seda avaldada. Samal ajal oponeerisid ajakirjanikud, öeldes, et see ei ole adekvaatne põhjus, miks ei peaks sellest kirjutama, vastupidi, see on põhjus, miks sellest just kirjutama peaks. Olgugi et ajakirjanikud seda otsesõnu ei öelnud, on võimalik teha järeldus, et kuna apteegireform puudutas otseselt Postimees Grupi omaniku Margus Linnamäe ravimiäri huvisid, siis üritati Postimehes mitte avaldada lugu, mis võiks seda kuidagi kahjustada.

3.4 Toimijad

Selles alapeatükis on püütud tuvastada, kes on autonoomiasse sekkuja ja kes on see, kelle autonoomiasse sekkutakse. Peamiselt töid ajakirjanikud välja autonoomiasse sekkujana peatoimetaja. Peatoimetaja mitmekordne mainimine tulenes ka sellest, et kõik ajakirjanikud töid autonoomiasse sekkumisest rääkides esile poleemikat, mis tekkis seoses apteegireformiteemalise juhtkirjaga, mille avaldamise vastu seisis otseselt peatoimetaja. Lisaks mainisid ajakirjanikud peatoimetaja asetäitjat ja nimetasid sekkujana üldsõnaliselt juhtkonda/juhatust, kuid seejuures ei täpsustatud, kas peeti silmas toimetuse juhtkonda või ettevõtte Postimees Grupp juhtkonda. Vastates küsimusele, kes on sekkutav, võib öelda, et sekkutav ehk need, kelle autonoomiasse sekkuti, olid Postimehe toimetuses töötanud ajakirjanikud. Ajakirjanike anonüümsuse tagamise eesmärgil ei ole taas välja toodud, milliste alatoimetuste ajakirjanikega oli tegu, kuid võib öelda, et nad kuulusid mitmetesse alatoimetustesse, seega ei puudutanud probleem ainult üht alatoimetust.

3.5 Sekkuja ja sekkutava vastastikune suhtlus

Nagu juba eespool korduvalt mainitud, ei toimunud ajakirjanike autonoomiasse sekkumine konkreetselt midagi keelates, vaid pigem vihjete ja kommentaaride kaudu. Selles alapeatükis on selgitatud, kuidas täpsemalt sekkumine käis.

Mitmed ajakirjanikud tunnistasid, et kuna konkreetseid sekkumiskatseid pigem ei olnud ja mõjutamine toimus vihjete kaudu ning lisaks oli ajakirjanikes endis vaikimisi siginenud eeldus, et ajakirjanike töö ja Postimees Grupi omaniku ärihuvide vahel on konflikt, siis võis olla autonoomiasse sekkumise tajumisel omajagu tegemist ka paranoiaga. See tähendab, et ajakirjanikele ei pruukinudki keegi midagi öelda või vihjata, aga nad arvasid, et vihjeid

võidakse teha või mõne teema käsitlemist võidakse pahaks panna. Alati see eeldus tõeks ei osutunud.

Ajakirjanik 3: „/.../ mulle tundub, et kõigil oli selline tunne, et kuskil mingisugune tont liigub, n-ö varjus. See justkui on olemas, aga faktilisi tõestusi selle kohta ei olnud. Kõik kuulsid kuskil mingeid lugusid, et a la omanik oli pahane olnud millegi peale. Need olid n-ö kõlakad.”

Kuid peale tajumise oskasid ajakirjanikud ka konkreetseid näiteid tuua kommentaaride ja vihjete esitamisest. Mitmed ajakirjanikud tõid välja, et peatoimetaja oli pärast konkreetse loo ilmumist andnud ajakirjanikele kriitilist tagasisidet. Seejuures tõi näiteks ajakirjanik 1 välja, et tema hinnangul oli tegemist ülekaaluka kriitikaga ning see oli talle esitatud „jõulises toonis”. Teisalt kirjeldasid mitmed ajakirjanikud ka juhtumeid, kus teema fookuse valimisse üritati sekkuda loo kirjutamise ajal. Tavaliselt toimus see nii, et peatoimetaja tuli ajakirjanikelt uurima, millised plaanid konkreetse looga on ja andis ka ajakirjanikele nõu, kuidas teemale lähenema peaks.

Ajakirjanik 7: „Vähemalt ühe peatoimetajaga on mul selliseid vestlusi olnud, kus ta on tulnud küsima mu käest, et kuule, mis te selle teemaga teete, mis see rakurss on, millega lähenete.”

Ajakirjanik 1: „/.../ peatoimetaja kordagi ei öelnud, et sa ei tohi neist asjadest kirjutada. Peatoimetaja andis nõu, mida kindlasti tuleks selles loos ära mainida.”

Mõned tõid ka välja, et nemad kui ajakirjanikud tihti kriitikat otseselt n-ö omal nahal tunda ei saanudki, kuid nägid seda kõrvalt. Konkreetsemalt tõid paar ajakirjanikku välja, kuidas nende asemel langesid kriitikanooled alatoimetuste (nt arvamustoimetus, uuriv toimetus jne) juhtidele või vastutavale väljaandjale. Kuid mitmed ajakirjanikud kirjeldasid ka olukorda, kus neilt ei tulnud isegi küsima, mis plaanid konkreetse looga on, vaid konkreetse teema uurimisse sekkuti ajakirjanike teadmata. See tähendab, et ajakirjanikud ei olnud esialgu isegi teadlikud sellest, et nende teemade käsitlemist tahetakse mõjutada või suunata, vaid ajakirjanik 8 sõnul „juhatuse ja mingi osa juhatuse lähedastest inimestest hakkasid” teemat ise edasi uurima.

Peab nentima, et autonoomiasse sekkujate ja ajakirjanike vaheline suhtlus on ebamäärane. See tähendab, et suhtlust saab tõlgendada nii professionaalse soovitusena kui ka mõjutamisena, sest

jällegi, konkreetseid keelavaid käske valdavalt ei antud. Enamik ajakirjanikke kirjeldas seda vihjete, kommentaaride või tagasiside andmisena, kuid ei toonud konkreetseid näiteid, kuidas see protsess käis. Küll aga esines ka konkreetseid näiteid, kus anti otsest kriitilist tagasisidet.

3.6 Ajakirjanike reaktsioon autonoomiasse sekkumisel

Selles alapeatükis on selgitatud, kuidas ajakirjanikud autonoomiasse sekkumisele reageerisid. Enne veel on antud ülevaade sellest, kuidas nad tõlgendavad ajakirjaniku autonoomiat. Kõik ajakirjanikud pidasid ajakirjaniku autonoomiat üheks olulisemaks asjaks ajakirjaniku töö juures. Enamik ajakirjanikke tõid välja, et autonoomia seisneb selles, et ajakirjanikul on vabadus valida, milliseid teemasid ja kuidas ta neid kajastab. Toodi välja, et oluline on, et sellesse valikusse ei sekkutaks, sest ajakirjanik peab valima loo fookuse just selliselt nagu tema seda teavet kogudes tajus. Öeldi, et see on sisemise kompassi küsimus (ajakirjanik 3). Teisena toodi välja, et ajakirjanike autonoomia väljendub usaldusvärsuses. See tähendab, et kui väljaanne, kitsamalt öeldes juhtkond, usaldab oma ajakirjanikke, siis on ajakirjanikele autonoomia tagatud, sest sellisel juhul ei ole põhjust ülemustel ajakirjanike töösse sekkuda, püüdes seda kuidagi moodi mõjutada. Lisaks peeti autonoomia juures oluliseks ka ajakirjanike arvamusevabadust. Ajakirjanik 7 kirjeldas seda nii, et isegi kui mõni kolleeg oma toimetusest on mingil teemal erineval arvamusel ja kirjutab sellest aramusloo, millega ajakirjanik ei pruugi nõustuda, siis ei ole tarvis oma nõustumatust väljendada halvakspeetusega, vaid hoopis vastu argumenteerides, mille tagajärjel tekib debatt, mis arendab ajakirjanduse mitmekülsust ja tõstab selle väärtust.

Enamik ajakirjanikke tõi välja, et peamine reaktsioon, mis neis autonoomiasse sekkumise tagajärjel tekkis, oli trots. See tähendab, et kui nad tajusid, et nende autonoomiasse üritati sekkuda, siis tekitas see neis erilist valvsust ja tahet kirjutada justnimelt neil teemadel, mis olid justkui tabuks saanud või kriitika alla olid sattunud. Paljud kirjeldasid, et omakorda tekib olukord, kus ajakirjanikuna võimendatakse mingeid teemakäsitlusi üle, tõestamaks oma objektiivsust. Sellisel juhul, kirjeldasid ajakirjanikud, et tekkis vastupidine efekt, et teemasid, mida muidu niivõrd kriitiliselt kajastatud ei oleks, said kriitilisema kajastuse osaliseks.

Ajakirjanik 1: „Ja ajakirjanikul tekib see trots /.../ võib hoopis võimendada neid asju üle, kui omanik on mingis skandaaliga seotud või omaniku huvid on kahtlased, et siis hoopis just kajastada. Lihtsal tõestada, et sa oled objektiivne ajakirjanik, sellised ohud olid pigem minu jaoks päevakohased.”

Ajakirjanik 2: „/.../lõpuks tekkis ka mingi trots, ma arvan, et nüüd näitame koha kätte. Mingi hetk, kui me tegime kolmekesi ühte lugu, siis me mõtlesime selle loo kirjutamise ajal, et võib-olla liiga rajuks läks juba kätte ära. /.../ Ja ma tean, et väga paljudel Postimehe ajakirjanikel lõpuks tekkiski see, et tahaks siin ikka ära panna, et meie oleme ajakirjanikud ja lööme vastu rinda ja näitame, et meid ei saa mõjutada.”

Intervjuudest selgus, et ajakirjanikel on vajadus endale tõestada oma objektiivsust. Toodi ka välja, et autonoomiasse sekkumine võis kohati ajakirjanike tööle isegi positiivselt mõjuda, sest neis tekkis trots olla veelgi põhjalikum ja täpsem, et ei oleks lugudes kohti, millest n-ö kinni hakata, mida saaks ümber lükata.

Ajakirjanik 6: „Tõestada vastupidist, et meie käsitus sellest ei ole kallutatud või ühekülgne. See mõjutas võib-olla veel suuremale põhjalikkusele.”

Ajakirjanike vastustest nähtub, et nende reaktsioon autonoomiasse sekkumise katsetele oli tugev, mis väljendus selles, nagu juba öeldud, et teemasid käsitledes püüti veelgi põhjalikum olla, aga ka kollektiivses vastupanus. Olgugi et sekkumine ajakirjanike autonoomiasse muutis neid valvsamaks ja oma töö suhtes tähelepanelikumaks, tõlgendasid ajakirjanikud sekkumist siiski negatiivse nähtusena. Ühtlasi pidasid kõik ajakirjanikud vajalikuks oma vastumeelsust avaldama sellise käitumise suhtes. Kõik ajakirjanikud sõnasid, et autonoomiasse sekkumise tagajärjel tekkis kollektiivne vastupanu. Seda kirjeldati selliselt, et ajakirjanikud arutasid omavahel autonoomiasse sekkumiste katsete üle ja otsustasid koos, et ei allu nendele.

Ajakirjanik 6: „Ajapikku tekkis mõistmine, et täiesti lõpp, keegi päriselt püüab objektiivsele ajakirjandusele kaikaid kodaratesse loopida. Tekkis eriti tugev valvelolek, et peab eriti kriitiliselt jälgima tundlikke teemasid. Võib-olla kollektiivne arusaamine, et nüüd tuleb eriti hoolikalt seista nende hea ajakirjanduse väärtuste eest.”

Ajakirjanik 3: „Mingisugune väike paralleelmaailm hakkas tekkima. /.../ Mis omakorda võis tekitada sellise kõlakoja /.../. Iga asi, mis oli, sai omavahel räägitud ja kuna neid tuli nii mitmeid, siis suur mull nagu tekib, mis siis süvendas kogu arusaama sellest n-ö varjust või mis mööda toimetust liigub, mille vastu meie peame võitlema. Selline romantilise võitluse algus /.../.”

Kollektiivne vastupanu aitas paremini autonoomiasse sekkumise katsetele vastu seista. Toodi välja, et omavahel asjade arutamine ja teabe jagamine, kui keegi kuskil oli üritanud midagi keelata, mõjutada või andis millegi kohta ajakirjanike hinnangul ebaausat tagasisidet, siis oli kergem kollektiivselt mõjutuskatsetele vastu astuda, julgustades üksteist teemadega ikka edasi minema. Mitmed ajakirjanikud tõid ka välja, et parim näide iseloomustamaks ajakirjanike kollektiivset vastupanu, oli hetk, kus toonasele peatoimetajale, Peeter Helmele, esitati umbusaldusavaldus, mis päädis peatoimetaja tagasiastumisega. Teisalt tõid mõned ajakirjanikud välja, et kuna reaktsioon autonoomiasse sekkumise katsete vastu oli niivõrd tugev, võisid nad ka ise probleemi tõsidust kohati võimendada ehk tõlgendada seda jõulisemalt, kui see tegelikult oli. Nagu juba töös eespool mainitud, ei olnud autonoomiasse sekkumise katsed alati selgelt tuvastatavad, mistõttu on sekkumine paljuskki ajakirjanike tõlgendus kommentaaridest ja tagasisidest. Kollektiivse vastupanuga tekkis olukord, kus omavahel asja arutades, muutus ajakirjanike reaktsioon autonoomiasse sekkumise katsete vastu tugevamaks.

3.7 Ajakirjanike enesetsensuur

Selles alapeatükis on välja toodud, kuidas ajakirjanikud rakendasid enesetsensuuri. Intervjuudest selgus, et ajakirjanikud ei rääkinud kuigi palju sellest, kuidas nad oleks ise enesetsensuuri rakendanud. Pigem toodi välja, kuidas mõjutamine võib tekitada enesetsensuuri, kuid harva kirjeldasid seda, et see nendega oleks juhtunud. Kuna valimis olnud ajakirjanikud kirjeldasid rohkem, kuidas neis tekkis mõjutamise tagajärjel trots ja kollektiivne vastupanu, näitab see, et ajakirjanikud ei olnud valmis end piirama. Pigem avaldasid nad vastumeelsust. Küll aga ilmnis intervjuudest, et teatud dilemmad neis mõjutuste tagajärjel siiski tekkisid. Siinkohal on välja toodud dilemmad ja ajakirjanike arutluskäigud enesetsensuuri teemal toimetusesisese autonoomiasse sekkumise tagajärjel.

Ajakirjanikud ei öelnud kordagi otsesõnu välja, et nad oleks end piiranud. Toodi ka välja, et end on sellest aspektist keeruline analüüsida, kuid tõdeti, arvatavasti täitsid mõjutamiskatsed teatud määral eesmärgi, kuid ei öeldud konkreetselt, et see just nendega kindlasti oli juhtunud. Ajakirjanikud pehmendasid oma sõnavara, kui vastasid küsimustele, mis puudutasid mingite teemade vältimist, näiteks kirjeldas ajakirjanik 2, et teatud teemad tekitasid temas kui ajakirjanikus ebamugavustunnet, pannes ta keerulisse olukorda ning aimates, et mingit teemat kajastades võivad tekkida probleemid, kirjutas ta hoolsalt, enda sõnul „natuke liiga ettevaatlikult”, et ei tekiks vajadust hiljem end kriitika eest kaitsta. Ajakirjanik 1 kirjeldas aga, kuidas teades, et tegeleb samuti mõne potentsiaalselt konfliktse looga, mõtles hoolikalt sellele,

kuidas konflikti tekkides anda aru peatoimetajale. Need näited ilmestavad, et ajakirjanikud ei pruukinud otseselt teemat potentsiaalse konflikti tõttu kõrvale jätta, kuid pidid oma tööd tehes, lugu kirjutades, mõtlema sellele, kuidas end toimetusesisese kriitika eest kaitsta. Nagu juba mainitud, siis tihti ei rääkinud ajakirjanikud enda enesetsensuuri ilmingutest, vaid tõid seda välja üldsõnaliselt. Näiteks ajakirjanik 4 kirjeldas, kuidas tajus toimetuses tendentsi, et teatud teemade puhul manitseti ajakirjanikke rohkem olema tasakaalukas ja ettevaatlik kui mõne teise teema puhul, ning et selline käitumismuster soodustab enesetsensuuri teket.

Sellised üldsõnalised kirjeldused ja enesetsensuuri ilmingute endaga mitte seostamine kinnitab, et ajakirjanike jaoks on tegemist tundliku temaga ning neil on kas keeruline seda enese juures hinnata või nad ei julge seda teha. Küll aga tuleb ajakirjanike vastustest välja, et enesetsensuur ei olnud Postimehe toimetuses töötades olematu. Ebamugavus- ja usaldamatuse tunne juhtkonna silmis tekitasid ajakirjanikes kõhklosti oma töö juures.

Olgugi et selles töös on keskendutud toimetusesisesele autonoomiasse sekkumisele ja on püütud välja selgitada, kas ja kuidas see mõjutab ajakirjanikke enesetsensuuri rakendama, on järgmisena ära märgitud ka toimetusevälised põhjused, mille tagajärjel tekkisid ajakirjanikel enesetsensuuri ilmingud. Kaks peamist põhjust, mida ajakirjanikud välja tõid olid lugude keerulisus ja poliitiliste jõudude mõjutused.

Hoolimata sellest, et enamik ajakirjanike sõnul on ajakirjaniku ülesanne läbi analüüsida oluline, kuid keeruline teema ja see lugejale loetavaks teha, mitte sellest kõrvale vaadata, toodi siiski välja, et olid teatud teemad, näiteks esialgu apteegireform ja kompleksed majandusteemad, mis olid ajakirjanike jaoks liialt keerulised, mistõttu otsustasid nad neid teemasid mitte käsitlusse võtta. Teisalt tõid ajakirjanikud võrdlusi, et kui tegemist on liiga keerulise temaga, siis langeb ka selle uudisväärtuslikkus ning et ei ole mõtet teha lugusid, millest ka lugejad aru ei saa.

Toodi välja ka poliitilisi mõjusid, näiteks, kuidas ajakirjanikud olid teemat käsitledes tavapärasest ettevaatlikumad, kui oli vaja teha lugu EKRE-st või selle erakonna liikmest. Eeldati ja kardeti, et selliseid teemasid kajastades satuvad nad kehva olukorda, kus neid võidakse kiusata nii avalikes kanalites kui ka personaalselt meili või telefoni teel ühendust võttes.

3.8 Uudisväärtuslikkus

Ajakirjanikud selgitasid, et teemasid valides lähtusid nad uudisväärtustest, kaalutledes, kas lool oleks potentsiaalseid lugejaid.

Ajakirjanik 1: „Ei oleks mõtet ajakirjandust teha lihtsalt klikkide ja tellimuste nimel ja ei ole mõtet kirjutada lugusid sahtlisse niimoodi, et keegi neid olulisi lugusid ei loe. Olulisest loost ei ole ju mingit kasu, kui keegi seda ei loe.“

Ajakirjanikud tõid välja, et peamiselt ollakse kahe vahel, kas teemat käsitlusse võtta või mitte, kui lood on olulised, aga keerukad. Nagu juba eelmises alapeatükis mainitud, käituvad ajakirjanikud sellises olukorras kaht moodi: nad kas võtavad eesmärgiks keerukas lugu endale selgeks teha ja see lugejale lihtsas keeles kirja panna või loobuvad üldse teema kajastamisest. Mõned ajakirjanikud tõid välja, et kui teema on liialt keeruline, langeb ka selle uudisväärtuslikkus. Toodi ka välja, et muuta keeruline või igav teema loetavaks, tuleb leida konkreetne vaatepunkt või uurida, mis peitub mingite otsuste taga, mis on konkreetse uudisega seotud. See seostub ebatavapärasuse kui uudisväärtusega (vt „1.5 Uudisväärtuslikkus“), mis näitab, et ajakirjanikud peavad oluliseks teema huvitavaks kirjutamist, mitte pelgalt asjast ülevaate andmist.

Peaaegu kõik ajakirjanikud tõdesid, et on oma töös seisnud dilemma ees, kas kirjutada lugu või hoida head suhet allikaga. Enamik ajakirjanikke tõid aga välja, et kui seisid silmitsi olukorraga, kus neile tuttav allikas või keegi ajakirjanike lähikondlastest oli sattunud halba valgusesse, siis anti lugu ära kolleegile, et ei tekiks oma allikaga konflikti. Sellisel juhul ei jäänud lugu kajastamata, kuid ajakirjanik oli allikaga hea suhte hoidmise nimel selle kajastamisest loobunud, ja seda võib pidada ajakirjanduse heaks tavaks, mitte ajakirjaniku enesetsensuuriks, kuivõrd ka Eesti ajakirjanduseetika koodeks (1997) näeb ette allikate kaitset.

Selle põhjal saab järeldada, et uudisväärtuslikkuse ja enesetsensuuri vahel on tihti keeruline vahet teha, sest näiteks lugude keerukust saab põhjendada nii uudisväärtuslikkuse puudumise kui ka vältimisega ajakirjaniku soovi tõttu mitte keerulisse teemasse süveneda.

4. Järeldused ja diskussioon

4.1 Intervjuu tulemuste kokkuvõte

Selles alapeatükis on välja toodud uurimuse peamised tulemused, vastates uurimisküsimustele. Uurimisküsimused on selguse huvides siin veelkord välja toodud.

Millisena tajuvad ajakirjanikud enda autonoomiat? Kuivõrd see oli neile tagatud?

Järeldus 1: ajakirjanikud peavad autonoomiaks valiku-, otsustus- ja arvamusvabadust, kuid teatud teemakäsitluste juures see neile tagatud ei olnud.

Seejuures peavad ajakirjanikud enda autonoomiat üheks olulisimaks asjaks oma töös. Nende jaoks on tähtis, et neil oleks vabadus valida ja otsustada, millist teavet koguda, mida kajastada ning millisel viisil kogutud teavet edastada. Peamiselt tajusid ajakirjanikud autonoomiasse sekkumist, kui teema oli seotud Postimees Grupi omaniku ärihuvidega.

Millised tagajärjed on piiratud autonoomial (ajakirjaniku tööle)? Kas autonoomiasse sekkumise tagajärjel võib tekkida ajakirjanike enesetsensuur? Kas autonoomiasse sekkumise tagajärjel võib tekkida kollektiivne vastupanu?

Järeldus 2: ajakirjanike autonoomia piiramise tagajärjel tekkis neis kollektiivne vastupanu ja enesetsensuur.

Kõige enam kirjeldasid ajakirjanikud seda, kuidas neis tekkis autonoomiasse sekkumise tagajärjel trots ja oma objektiivsuse tõestamisvajadus, mis päädis kollektiivse vastupanuga juhtkonna suhtes. Vähem kirjeldasid ajakirjanikud enesetsensuuri tekkimist, öeldes, et neil on keeruline end kõrvalt analüüsida. Küll aga ei olnud enesetsensuur olematu, sest ajakirjanikud olid teatud teemasid kajastades ettevaatlikumad, et vältida ebamugavaid olukordi.

4.2 Diskussioon

4.2.1 Omaniku ärihuvide mõjutused

Tänapäeval, erinevalt Nõukogude ajast, enam riiklikku tsensuuri Eestis ei ole, kuid enesetsensuur ja ajakirjanike töö mõjutamiskatsed on siiski alles. Võib öelda, et ajakirjanike autonoomiasse sekkumine ja selle tagajärjel tekkiv enesetsensuur on ehk isegi ohtlikum kui riiklikult reguleeritud tsensuur, sest mõjutamine toimub kaudselt, kavalalt, peenelt ja selle

eesmärk on tavaliselt see, et ajakirjanik hakkaks ise langetama otsuseid, mis on kasulikud neile, kes on tema autonoomiasse sekkunud. See tähendab, et väliselt on kõik justkui normaalne, sest kellelgi ju otseselt ei keelata midagi teha, samas on mõjutamine toimunud nii oskuslikult, kui ühe- või paarikordne vihje või kommentaar ajakirjaniku töö kohta paneb ajakirjaniku end ka pikas perspektiivis tsenseerima.

Ajakirjanike enesetsensuur võrdlemisi tundlik teema, seda nii ajakirjanikele endile kui ka tõenäoliselt neile, kelle käitumise tagajärjel ajakirjanikud enesetsensuuri rakendama hakkavad. Nagu selgus ka sellest uurimusest, ei ole ajakirjanikud valmis varmalt rääkima sellest, et nad oleks rakendanud enesetsensuuri. Samas selgus siiski, et enesetsensuur ajakirjanike seas on olemas. Yesli (2014) tõi enesetsensuurina välja faktide peitmist, võimukandjaile ebamugava informatsiooni levitamise ja tundlike teemade käsitlemise vältimist. Selle uurimuse põhjal saab öelda, et ajakirjanike enesetsensuur ühtis kahe viimase tunnusega. Võimukandja ei ole siinkohal mitte poliitiline tegur, vaid ettevõtte omanik. Ka varem läbi viidud uuringutest on selgunud, et ajakirjanikud peavad arvestama oma ettevõtte ja selle omanike huvidega, olgu need siis ärilised või poliitilised (vt nt Pew Research Center ja Colombia Journalism Review, 2000; Rožukalne, 2019). Olgugi et selle bakalaureusetöö tulemuste kohaselt võivad ka poliitilised mõjutegurid ajakirjanikke mingil määral mõjutada, oli Postimehe toimetuses domineeriv mõjutegur Postimees Grupi omaniku ärihuvid.

4.2.2 Kaudne mõjutamine

Nagu selgus ka Ameerika Ühendriikides läbi viidud uuringust (Pew Research Center ja Colombia Journalism Review, 2000), et ajakirjanikud hakkavad lugusid vältima ülemustelt kostuvate signaalide tulemusel, tõid ka Postimehe endised ajakirjanikud välja, et nende autonoomiasse sekkumine ei toimunud nii otseselt, et kellelegi oleks öeldud, et konkreetset lugu ei avaldata. Küll aga kirjeldati, kuidas autonoomiasse sekkuti vihjete ja kommentaaride tegemisega. See tähendab, et ajakirjanikud tundsid, et nad said peatoimetajalt või juhtkonnalt soovitusi, kommentaare nii enne kui ka pärast loo avaldamist. Mitmed tajusid, et sellise tagasiside saamine või oma ülemustele aru andmine on ebameeldiv, mis võib mõjutada ajakirjanikke edaspidi sarnaseid teemasid vältima, et mitte saada negatiivset tagasisidet või et neile oleks alust kriitikat teha.

Teisalt kirjeldasid Postimehe endised ajakirjanikud, nii nagu ka Ameerika Ühendriikide ajakirjanikud (*Ibid.*), et üheks teemade vältimise põhjuseks on ajakirjanikesse vaikimisi

siginenud eeldus või teadmine, et teatud teemad tekitavad potentsiaalselt konflikti, mistõttu püüti kohati teemasid vältida. Siinkohal on aga oluline välja tuua, et peale teemade vältimise kirjeldati, kuidas taoliste teemadega tegeledes oldi ettevaatlik ja eriti täpne, et ei oleks kohta, millest n-ö kinni hakata, millele kriitikat teha. Teisalt ei saa välistada, et selline ülim täpsus, mis üldjuhul on ajakirjaniku positiivne omadus, võib siiski tekitada ajakirjanikes liigset kammitsemist. Seega saab nõustuda Tapselli (2012) väitega, et enesetsensuur muutub ajakirjanike töö osaks toimetuses töötades ja seda ei sunnita otseselt tegema.

Sellest tulenevalt ei saa töö autor täielikult nõustuda Cooki ja Heilmanni (2010) avaliku ja privaatses enesetsensuuri eristamisega. Kui avalik enesetsensuur tähendab, et isik tsenseerib end konkreetse välise mõjutuse tagajärjel, ja privaatne enesetsensuur seda, et isik keelab end ise, surudes maha oma hoiakud (*Ibid.*), siis selle töö tulemuste põhjal saab järeldada, et need on omavahel tugevalt seotud ja on põhjuslikus seoses. Enesetsensuur rakendub siis, kui väline mõjutaja on andnud otsese või varjatud signaali ajakirjaniku töö mõjutamiseks, mille tagajärjel ajakirjanik end tsenseerib ehk toimub avalik enesetsensuur. Selline käitumismuster soodustab aga privaatses enesetsensuuri tekkimist ehk edaspidi hakkab ajakirjanik end ise tsenseerima, ilma et väline mõjutaja peaks talle midagi ütleva.

Kuid selline vaikimisi juurdunud käitumismuster seab ohtu ajakirjanduse kui valvekoera rolli täitmise. Ajakirjanikud, kes teavad, et peavad olema objektiivsed ja kes paljuski teevad oma tööd missioonitundest, ei ole valmis varjalt tunnistama, et keegi suudaks neid sellisel määral mõjutada, et nad hakkaksid enesetsensuuri rakendama. Ometi saab selle uuringu tulemustest järeldada, et enesetsensuur neis mingil määral siiski tekkis. Ajakirjanikud tõdesid, et ennast on keeruline analüüsida, mis väljendus paljuski selles, et nad kas ei rääkinud oma enesetsensuuri ilmingutest või kasutasid pigem meie-tegusõna, kirjeldades oma tegusid kollektiivselt, mitte niivõrd individuaalselt, olgugi et küsimused olid esitatud peaaesjalikult individuaalsete kogemuste kohta. Mitmed ajakirjanikud oskasid tuua ka näiteid autonoomiasse sekkumise ja enesetsensuuri kohta kolleegide näitel, vähem aga enda näitel. Sellest tulenevalt saab öelda, et enesetsensuur võib saada nii loomulikuks osaks ajakirjaniku tööst, et ta ei pane seda isegi tähele. Enese tsenseerimine võib ajakirjanikel segi minna ka uudisväärtuslikkusest juhindumisega, põhjendades näiteks teema kõrvale jätmist uudisväärtuslikkuse puudumisega, kuid tegelikult võib see olla seotud väljaande omanike ärihuvidega või maailmavaadetega, mistõttu autonoomiasse sekkuja eesmärk ongi täidetud. Sellest saab järeldada, et uudisväärtustest juhindumine, mis on ajakirjaniku töö loogiline osa, kipub vahel segi minema

enesetsensuuriga, mis tähendab, et piir nende kahe vahel on õhuke. Seda enam, et uudisväärtused on ajas muutuvad ja nende tähendus võib sõltuda nii ajakirjaniku isiklikust maailmavaatest, kontekstist jms (Parks, 2019: 802), mis võimaldabki eri ajakirjanikel uudisväärtusi erinevalt tõlgendada ja seetõttu uudisväärtusi ja enesetsensuuri põhjusi segi ajada.

4.2.3 Ajakirjanduse rolli ohtu seadmine

Nagu juba öeldud, mõjutavad ajakirjanike autonoomiat väljaande omaniku ärihuvid. See seab aga ohtu ajakirjanduse põhilise rolli, milleks on olla ühiskonna valvekoer (vt nt Waldenström, Wiik ja Andersson, 2018; Clark ja Grech, 2017), mis tähendab, et ajakirjandus peab teenima ühiskonna, mitte väljaande omaniku või selle juhtkonna ärilisi või maailmavaatelisi huve. Seetõttu on ohtlik, kui ajakirjanduslikud väljaanded, sh Postimees, kuuluvad suurtesse korporatsioonidesse, nagu näiteks Postimees Grupp. Eesti väiksuse juures muudab see ajakirjaniku töö eriti keeruliseks, sest kui omaniku ärihuvid on paljudesse kohtadesse ulatuvad, mis tähendab, et need ei ole seotud ainult meediavaldkonnaga, aga ka näiteks tervishoiuga, on ajakirjanikul keeruline valida teemat, mis ei ole kuidagi omanikuga seotud. Seda enam, et tegelikult ei peaks ajakirjanik lähtuma omaniku ärihuvidest, eriti kui teema on riikliku tähtsusega, nagu oli apteegireform, mis tekitaski Postimehe ajakirjanikes dilemmasid ja lõpuks toimetuses ka pingelisi olukordi, kui ajakirjanikud siiski otsustasid teemat kajastada.

Siit selgubki, et olukord ei ole ajakirjanduse elujõulisuse ja eetika poolest lootusetu, sest ajakirjanikud on siiski tähelepanelikud autonoomiasse sekkumise suhtes, mida ilmestab Postimehe ajakirjanike seas tekkinud trots ja vastuhakk, teisisõnu kollektiivne vastupanu. Seega võib öelda, et tavapäraselt ajakirjanduslike väljaannete toimetuses kehtiv hierarhia (Bucholtz, 2019) ei saanud igal juhul Postimehe endiste ajakirjanike otsustusprotsesside juures määravaks. Vastuhakk on näide sellest, kuidas ajakirjanikud otsustasid reageerida nende mõjutuskatsetele, mida tegid nende ülemused. Siinkohal saab luua paralleeli Schimpfössi ja Yablokovi (2020) läbi viidud uuringuga, milles kirjeldati *adekvatnost*'i mõistet, mis viitab ajakirjaniku nn kõhutundele. Postimehe endised ajakirjanikud püüdsid leida viise, kuidas hoolimata ebasoosingust siiski soovitud lood ära kirjutada ja need ka avaldada. Ühelt poolt, nagu kirjeldasid seda ka Schimpfössl ja Yablokov (2020), võib *adekvatnost* olla positiivse mõjuga, kui leitakse keelust või soovitusel hoolimata viise, kuidas lugusid avaldada, samas nagu selgus sellest bakalaureusetööst, võib nn kõhutunne olla ka pärssiva iseloomuga, kuivõrd ajakirjanikud muutusid kohati liiga ettevaatlikuks.

Samamoodi võib ajakirjanikes tekkinud trotsi näha ühest küljest positiivse nähtusena, kui astuti vastu tsenseerimise katsetele. Teisalt mõjutab trots samuti objektiivset ajakirjandust, sest kui ajakirjanikes tekib tõestamisvajadus näidata oma objektiivsust, võib see teha hoopis karuteene, kuivõrd ajakirjanikud ei ole sel juhul teemasid valides objektiivsed ja võivad hakata kajastama ülekaalukalt ja ka ebaõiglaselt üht isikut puudutavaid teemasid, siinjuhul Postimees Grupi omanikuga seonduvaid teemasid.

Olgugi et see uurimus on läbi viidud Postimehe endiste ajakirjanike hulgas, ei ole välistatud, et sarnased probleemid on seal väljaandes jätkuvalt, kuivõrd omanik, kelle ärihuvidega seoses autonoomiasse sekkumisega ja ajakirjanike enesetsensuuriga seotud probleemid esile tõusid, on endiselt sama. Ajakirjanikele, töötades ettevõttes, millel on mitmesse valdkonda ulatuvad ärihuvid (UP Invest..., 2020a), teeb see töö küllalt keerukaks, tekitades nii toimetuse- kui ka ajakirjanike endi sisest konflikti. Seega on soovitatav selgelt kommunikeerida, milline on Postimehes töökorraldus ehk millised on ootused seal töötavatele ajakirjanikele. Samuti on mõistlik selgelt sõnastada Postimehe maailmavaade, tehes see selgeks nii seal töötavatele ajakirjanikele kui ka auditooriumile. Nii kaoks debatt selle üle, kas ja millist maailmavaadet Postimees esindab, mis muudaks Postimehe sisu läbipaistvamaks nii ajakirjanike kui ka auditooriumi jaoks. Nii on võimalik ajakirjanikel otsustada, kas Postimehe maailmavaated ühtivad nende omadega ja kas nad soovivad selles väljaandes töötada.

4.2.4 Meetodi kriitika ja edasised uurimisvõimalused

Võttes arvesse teema tundlikkust ja keerukust, oleks ehk paslikum ajakirjanike enesetsensuuri kui nähtust uurida hoopis vaatluse või katse käigus, kuivõrd ajakirjanikel on seda raske ise analüüsida ja seetõttu objektiivselt intervjuuküsimustele vastata. Olgugi et valimisse kuulusid nüüdseks Postimehest lahkunud ajakirjanikud, ja selline valim oli koostatud just sel eeldusel, et väljaandest lahkunud ajakirjanikud on valmis varmamalt rääkima toimetuses juhtunud olukordadest ja ka end objektiivsemalt analüüsima, kui seal siiani töötavad ajakirjanikud, tundsid ikkagi mitmed valimis olnud ajakirjanikud muret oma anonüümsuse kaitse pärast. Kartus isiku seostamise pärast võis tingida selle, et enesetsensuurist ei räägitud avameelselt. Teine põhjus, miks enesetsensuuri ei suudetud enda juures küllalt hästi analüüsida, oli teema emotsionaalsus. Mitmed Postimehest lahkunud ajakirjanikud, kes kuulusid selle töö valimisse, lahkusid sealt konfliktiga, mistõttu võisid nende vastused selles töös olla kallutatud. Tihti keskendusid nad oma vastustes sellele, mida tegid valesti toimetuse juhid, kuid ei analüüsinud ehk piisava põhjalikkusega enda käitumist. Seetõttu võiks edaspidi ajakirjanike

enesetsensuuri uurida mitte küsitluse või intervjuu käigus, vaid analüüsi ja järeldused peaks tegema toimetusse mitte kuuluv vaatlaja.

Edaspidi tasub uurida ka teiste Eesti ajakirjandusväljaannete toimetusi, et selgitada välja, kas, mil määral ja mis põhjustel toimub seal ajakirjanike autonoomiasse sekkumine ning kas selle tagajärjel rakendavad ajakirjanikud enesetsensuuri. Ka siin võiks kaaluda vaatluse teel läbi viidavat uuringut eespool välja toodud põhjustel.

Kokkuvõte

Selle bakalaureusetöö eesmärk oli teada saada, kas ja miks ajakirjanikud end tsenseerivad. Teema tundlikkuse tõttu on enesetsensuuri nähtuse ja selle tagajärgede välja selgitamiseks lähenetud, kasutades mõistet *ajakirjaniku autonoomia*. Nii püüti esialgu aru saada, kas ja kuidas sekkuti ajakirjanike autonoomiasse ning seejärel analüüsiti, millised olid sellise sekkumise tagajärjed.

Töös viidi läbi poolstruktureeritud intervjuud kaheksa Postimehe endise ajakirjanikuga. Andmeid on analüüsitud deduktiivse ja induktiivse lähenemise kombineerimisega. Intervjuuküsimused loodi, võttes aluseks Ameerika Ühendriikides läbi viidud uuringu küsitluse (Pew Research Center ja Colombia Journalism Review, 2000), millele lisati küsimused, mis puudutavad teooria peatükis („1. Teoreetilised ja empiirilised lähtekohad“) välja toodud nähtusi: ajakirjanike autonoomia ja kollektiivne vastupanu. Tulemusi analüüsides on kasutatud Cooki ja Heilmanni (2010) täiendatud analüüsimudelit, milles eristatud autonoomiasse sekkumise tegurid ja ajakirjanike reaktsioonid sellele.

Intervjuu tulemustest selgus, et ajakirjanike autonoomia oli piiratud, sest teatud teemasid kajastades sekkuti ajakirjanike autonoomiasse. Sekkumine ei olnud enamasti otsene, nii et kellelgi oleks midagi ära keelatud, kuid toimus vihjete, kommentaaride ja tagasiside andmise kaudu.

Sekkumised olid peaaesjalikult seotud omaniku ärihuvidega ja Postimehe nn maailmavaadetega. See tähendab, et ajakirjanike tööle reageeriti tavapärasest enam, kui teemapüstitus puudutas omanike ärihuve, samuti olid teatud teemad, mille kajastamine ei ühtinud väidetavalt Postimehe maailmavaatega, seejuures ei selgunud konkreetselt, millised need maailmavaated on. Küll aga võib järeldada, et pigem konservatiivsed, kuivõrd probleeme tekitasid arvamused, mis olid seotud rahvusvähemuste või LGBT õigustega.

Selline mõjutamine tekitas ajakirjanikes eelkõige trotsi ja kollektiivset vastupanu, et näidata välja nii oma rahulolematust autonoomiasse sekkumise vastu kui ka tõestada oma sõltumatust. Teisalt tekkis ajakirjanikes ka enesetsensuur, kuigi nad ei olnud valmis ise seda väga varmselt tunnistama, öeldes, et ennast on keeruline analüüsida. Küll aga võis täheldada, et enesetsensuur väljendus peamiselt ajakirjanikes tekkinud kõhklustes, ebamugavustundes, mille tagajärjel muututi kohati teatud teemade kajastamisel ettevaatlikuks.

Teemat uurides selgus, et Postimehes ei olnud ajakirjanikele täielikult tagatud autonoomiat ja sellest tulenevalt oli riivatud ajakirjanduse kui ühiskondliku valvekoera rolli täitmine. Edaspidi tuleks uurida ka teiste meediaväljaannete toimetusi, et selgitada välja, kas ja mil määral sekkutakse mujal ajakirjanike autonoomiasse ning millised on sekkumise tagajärjed.

Täna oma juhendajat Signe Ivaskit, kes julgustas teema uurimisega jätkama, hoolimata sellest, et mul tekkisid samuti mõningased enesetsensuuri ilmingud seda tööd kirjutades, kartes Postimehe juhtkonna kriitilist tagasisidet. Samuti kuulub suur tänu uuringus osalenud ajakirjanikele, kes olid nõus teemat avama ning oma kogemustest, muredest ja dilemmadest rääkima.

Summary

The aim of this bachelor's thesis, "Self-censorship of Journalists and its Reasons Among Former Journalists of Postimees", was to investigate the situation of self-censorship within one publication and among its journalists. Studying journalists' self-censorship is rather difficult, as it is an extremely delicate topic for them. This thesis aims at mapping the possible causes of journalists' self-censorship by approaching the topic through the discourse of autonomy interference. Firstly, this means mapping out if, how and why journalists' autonomy was interfered, afterwards trying to find out what the consequences of such interference would be for journalists.

It turned out that the editorial staff primarily interfered the autonomy of journalists. The intervention was presented with remarks, comments or unpleasant feedback to journalists, which the journalists themselves did not consider justified. The reasons for interfering with the autonomy of journalists were mainly related to the business interests of the owner of the affiliate group of Postimees and the presumed worldviews of the outlet Postimees. This means that if a topic could harm the owner's other businesses or op-eds did not match Postimees' worldview, the journalists received negative feedback from editors. It should be noted that journalists did not clearly define Postimees' worldview, but based on the issues that caused the unfavorability, it can be concluded that Postimees' worldview is rather conservative.

Journalists participating in the study responded to the intervention of autonomy by showing collective resilience. They had defiance to reflect precisely the issues of conflict, and they also resented the interference of autonomy. Although journalists did not say much about practising self-censorship, saying that it is difficult for them to look at themselves at a glance, it must be acknowledged that they did experience specific manifestations of self-censorship. These were mainly due to dilemmas in the selection of topics. They tried to choose topics that would not create conflicts, and in the case of conflicting topics, they tried to be more careful than usual. Such behaviour hurts the objectivity of the press and thus the function of the press as a social watchdog. The defiance of journalists also harmed objectivity, as they may have covered more than usual topics that were somehow related to the business interests of the owner of Postimees. However, the overwhelming interest in such topics may not be justified in terms of newsworthiness.

As the study involved journalists who have left Postimees, the results of this study may be biased due to the emotionality of the topic. At the same time, the sample of this study that consisted of the journalists who had left Postimees provided that they were ready to talk about what was happening in the editorial office, they did not need to defend themselves from their superiors.

It should be emphasized that the focus of this study was on Postimees in order to find out what are the more specific problems of this publication concerning autonomy interference and journalists' self-censorship, but similar problems may occur in other Estonian media publications, including public broadcast channels; therefore, research on the subject should continue.

Kasutatud kirjandus

Adamson, S. ja Nagel, R. (2019). Postimehes käärrib: töölt lahkub seitse ajakirjanikku. *Delfi*, 27. detsember. Kasutatud 14.05.2020,

<https://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/postimehes-kaarib-toolt-lahkub-seitse-ajakirjanikku?id=88498581>

Apollo kinoportaal. (2020). Kasutatud 16.05.2020, <https://www.postimees.ee/author/138502>

Balčytienė, A. ja Lauk, E. (2005). Media transformations: the post-transition lessons in Lithuania and Estonia. *Informacijos mokslai*, 33, 96–109.

Bucholtz, I. (2019). “It Has to Be in One’s Head and Heart”: The Understanding of Journalism Ethics in Latvian Media. *Journalism Studies*, 20(1), 1—18.

Clark, M. ja Grech, A. (2017). *Journalists Under Pressure: Unwarranted Interference, Fear and Self-Censorship in Europe*. Strasbourg: Council of Europe.

Cook, P. ja Heilmann, C. (2010). Censorship and two types of self-censorship. *LSE Choice Group Working Paper Series* 6(2).

Drury, J., Cocking, C., & Reicher, S. (2009). The nature of collective resilience: Survivor reactions to the 2005 London bombings. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 27(1), 66—95.

E-äriregister: UP Invest OÜ, kehtivad tegelikud kasusaajad. Kasutatud 25.05.2020.

Eesmaa, M. (2020). *Eesti trüki- ja veebiajakirjanike kogemused enesetsensuuriga*. Seminaritöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond.

Eesti ajakirjanduseetika koodeks. (1997). *Avaliku sõna nõukogu*. Kasutatud 15.01.2020, <http://www.asn.org.ee/koodeks.html>

Hanitzsch, T., Anikina, M., Berganza, R., Cangoz, I., Coman, M., Hanusch, F., Yuen, K. W. (2010). Modeling perceived influences on journalism: Evidence from a cross-national survey of journalists. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 87(1), 5–22.

Harcup, T. ja O'Neill, D. (2001). What is News? Galtung and Ruge Revisited. *Journalism Studies*, 2(2): 261–280.

Harcup, T. ja O'Neill, D. (2017). What is News? *Journalism Studies*, 18(12), 1470–1488.

Koorits, V. (2019). Margus Linnamäe teeb toimetuse arvamusest üle sõites Postimehest konservatiivse maailmavaate lipulaeva. *Delfi*, 5. veebruar. Kasutatud 24.05.2020, <https://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/margus-linnamae-teeb-toimetuse-arvamusest-ule-soites-postimehest-konservatiivse-maailmavaate-lipulaeva?id=85221541>

Lauk, E. ja Harro-Loit, H. (2017). Journalistic Autonomy as a Professional Value and Element of Journalism Culture: The European Perspective. *International Journal of Communication*, 11, 1956–1974.

Lemmikloom. (2020). Kasutatud 16.05.2020,
<https://www.postimees.ee/term/5739/lemmikloom>

Luthar, S. S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child development*, 71(3), 543–562.

Palgi, G. (2018). *Eesti naisajakirjanike kogemused agressiivsete ja ahistavate kommentaatorite ja allikatega*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond.

Parks, P. (2019). Textbook news values: Stable concepts, changing choices. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 96(3), 784–810.

Pew Research Center ja Colombia Journalism Review. (2000). *Self Censorship: How Often and Why?* Kasutatud 10.10.2019, <https://www.people-press.org/2000/04/30/self-censorship-how-often-and-why/>

Postimees kodulehekül. (i.a, a). Kasutatud 11.05.2020,
<https://www.postimeesgrupp.ee/tegevusalad/>

Postimees kodulehekül. (i.a, b). Kasutatud 11.05.2020,
<https://www.postimeesgrupp.ee/kontsernist/ajalugu/>

Postimees kodulehekülg. (2020a). Kasutatud 16.05.2020,
<https://digileht.postimees.ee/data/6690/reader/reader.html?t=1589627199525#!preferred/0/package/6690/pub/11663/page/2>

Postimees kodulehekülg. (2020b). Kasutatud 16.05.2020,
<https://digileht.postimees.ee/data/6671/reader/reader.html?t=1589627348527#!preferred/0/package/6671/pub/11638/page/2>

Postimees kodulehekülg. (2020c). Kasutatud 16.05.2020,
<https://digileht.postimees.ee/data/6671/reader/reader.html?t=1589627348527#!preferred/0/package/6671/pub/11638/page/1>

Püss, F. (2019). Kas Peeter Helme vastase mässu Postimehes põhjustas geiabelu toetav arvamislugu või apteegireformi suhtes kriitiline juhtkiri?. *Delfi*, 2. november. Kasutatud 12.05.2020, <https://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/kas-peeter-helme-vastase-massu-postimehes-pohjustas-geiabelu-toetav-arvamislugu-voi-apteegireformi-suhtes-kriitiline-juhtkiri?id=87951735>

Reich, Z. ja Hanitzsch, T. (2013). Determinants of Journalists' Professional Autonomy: Individual and National Level Factors Matter More Than Organizational Ones. *Mass Communication and Society*, 16(1), 133–156.

Riives, A. (2019). *Eesti meesajakirjanike kogemused negatiivsete ja agressiivsete kommentaaride ning allikatega*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond.

Rožukalne, A. (2019). *Partly free and autonomous journalists: complex strategies of coping self-censorship in Latvia*. Gdansk, 26-29 juuni. Kasutatud 29.10.2019.

Schimpfössl, E. ja Yablokov, I. (2020). Post-socialist self-censorship: Russia, Hungary and Latvia. *European Journal of Communication*, 35(1), 29–45.

Scholl, A. ja Weischenberg, S. (1999). Autonomy in journalism: How it is related to attitudes and behavior of media professionals. *The Web Journal of Mass Communication Research*, 2:4.

Tapsell, R. (2012). Old tricks in a new era: Self-censorship in Indonesian journalism. *Asian Studies Review*, 36(2), 227-245.

Terviseportaal. (2020). Kasutatud 16.05.2020, <https://www.postimees.ee/term/444573/terviseportaal>

UP Invest kodulehekülg. (i.a, a). Kasutatud 11.05.2020, <https://upi.ee/>

UP Invest kodulehekülg. (i.a, b). Kasutatud 11.05.2020, <https://upi.ee/ettevote/magnum-eng/>

Waldenström, A., Wiik, J. ja Andersson, U (2018). Conditional Autonomy. *Journalism Practice*, 13:4, 493-508.

Yesil, M. M. (2014). The Invisible Threat for the Future of Journalism: Self-Censorship and Conflicting Interests in an Increasingly Competitive Media Environment. *International journal of business and social science*, 5(3).

Lisad

Lisa1. Intervjuu küsimused

1. Miks lõppes teie töösuhe Postimehega? Kuivõrd mõjutas teid lahkuma see, et teie autonoomsusesse sekkuti?
2. Kuivõrd tundsite, et väldite teemade kajastamist, sest need ei meeldi auditooriumile, sest on liiga keerulised?
3. Kuivõrd tundsite, et väldite teemade kajastamist, sest need ei meeldi auditooriumile, sest on olulised, aga igavad?
4. Kuivõrd tundsite, et väldite teemade kajastamist, sest need võivad kahjustada väljaande või emafirma mainet?
5. Kuivõrd tundsite, et väldite teemade kajastamist, sest need võivad kahjustada ülemuste tuttavaid-sõpru või perekonnaliikmeid (k.a äripartnereid)?
6. Kuivõrd tundsite, et väldite teemade kajastamist, sest need võivad kahjustada reklaamijaid/sponsoreid/minna sponsorlepingutega vastuollu?
7. Kuivõrd tundsite, et väldite teemade kajastamist, sest need võivad kahjustada teie suhet allikaga?
8. Kuivõrd tundsite, et väldite teemade kajastamist, sest need võivad kahjustada teie läbisaamist kolleegidega?
9. Kuivõrd tundsite, et väldite teemade kajastamist, sest need võivad kahjustada teie karjääri?
10. Kas teil ei lubatud mõnd teemat kajastada?
 - a. Kuidas hindate, millised tagajärjed sellisel keelul olid teie edaspidisele tööle, kui pidite otsustama, millist teemat kajastada või millist teavet koguda?
11. Kuivõrd tundsite, et kolleegide seas tekib kollektiivne vastupanu, kui kellelgi ei lubata mõnda teemat käsitleda?

12. Kas tuli ette olukordi, kus pakuti teha sisuturunduslik lugu?

a. Kui jah, siis kas selle eest pakuti ka lisaraha?

13. Kuivõrd tundsite, et teksti toimetamine piiras teie kui ajakirjaniku autonoomiat?

14. Kuivõrd peate oluliseks ajakirjaniku autonoomiat? Kuidas seda tajute?

Lisa 2. Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Mari Eesmaa,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Ajakirjanike enesetsensuur ja selle tekkepõhjused Postimehe endiste ajakirjanike näitel“, mille juhendaja on Signe Ivask, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Mari Eesmaa
25.05.2020